

Serika'dan Metinlerarasılığa: Abdülkâhir el-Cürçânî Örneği

From Sariqah to Intertextuality: The Case of Abd Al-Qâhir Al-Jurjâni

Müfide AĞIRKAN

Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı,
Res. Assistant, Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Theology, Department of Arabic
Language and Rhetoric,
Niğde, Türkiye
mufidegokler@ohu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-7754-6066

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 24.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 04.12.2022
Yayın Tarihi / Published : 15.12.2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December
Cilt / Volume : 9 • **Sayı / Issue** : 1 • **Sayfa / Pages** : 389-417

Atıf / Cite as

Ağırkan, Müfide. Serika'dan Metinlerarasılığa: Abdülkâhir el-Cürçânî Örneği. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 389-417.

Doi: 10.33460/beuifd.1179697

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.

Authors publishing with the journal is licensed under the CC BY-NC 4.0 and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.

Öz: Metinlerarasılık, modern dönemde özellikle altmışlı yıllarda Batı'da "intertextuality", Doğu'da ise "التناص" (et-tenâs) terimiyle ortaya çıkmış edebî bir terimdir. Terimin klasik Arap edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren farklı isimlendirmelerle kendine yer bulduğu görülür. Bu çalışmanın amacı, klasik Arap edebî tenkit geleneğinde serika kapsamında ortaya konan görüşler çerçevesinde Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) bu kurama yaklaşımını incelemek ve bu kuram çerçevesinde metinlerarasılık terimine karşılık gelen görüşlerini ala almaktır. Bu minvalde çalışma, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin edebî eleştirisi kapsamında serikaya dair olumlu/olumsuz görüşleri ve bu kurama yaklaşım metotları içerisinde metinlerarasılık kuramını karşılayan görüşleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada genel olarak Arap edebî tenkit eserlerinde serika kuramı, özel olarak Abdülkâhir el-Cürçânî'nin metinsel ilişkilere karşılık gelen serika ile ilgili görüşleri sunulmuştur. Serika kuramı başta klasik Arap tenkitçileri olmak üzere ilk dönemlerden itibaren bu kuramın seyrine kısaca değinilerek Cürçânî'de nasıl ele alındığı temellendirilmiştir. Aynı zamanda çalışmada tasvîr, örneklendirme ve betimleme yöntemleri ele alınmakla

birlikte Cürcânî nezdinde yer bulan kuramı açıklayan örnek verilere de yer verilmiştir. Buradan hareketle de makalenin asıl gayesi olan metinlerarasılık teriminin aslında ilk olarak altmışlı yıllarda modern dönemde ortaya atılmadığı, aksine klasik dönemlerden beri farklı terimlerde zikredildiği ve bu terimi Cürcânî’de serika kuramı karşıladığı hakikatinin temellendirilmesidir. Dolayısıyla Cürcânî’nin metinlerarasılık ile ilgili görüşlerini bu bağlamda irdelemek, kuramın sanatsal değerini ortaya koyma bakımından önemlidir. Öyle ki serikayı, sanatsal üstünlüğü sağlayan bir nitelik olarak değerlendiren Cürcânî, bu kuramın metinlerarasılık ile örtüşen pek çok örneğini zikretmiştir. Cürcânî’nin nazm teorisi odaklı çalışmaları, metinlerarasılık kuramının bu paradigma çerçevesinde değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu minvalde o, metinlerarasılıkla alakalı birçok hususa nazm teorisi bağlamında değinmiştir. Metinlerarasılık olgusu, Abdülkâhir el-Cürcânî’nin *Delâilü’l-i’câz ve Esrârü’l-belâga* isimli eserlerinde oldukça yaygın bir kullanım olan “سرقات شعريّة” (serikât-ı şî’riyye) kavramı ekseninde irdelemiştir. Cürcânî’nin bu meseleyi oldukça kapsamlı bir biçimde serika terimi altında karakterize ettiğini ortaya koymak çalışmanın temel sorunsalıdır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Abdülkâhir el-Cürcânî, Serika, Tenâs, Metinlerarasılık, Metinsel Etkileşim.

Abstract: The aim of this study is to examine the approach of Abdülkâhir al-Cürcânî (d. 471/1078-79) to this theory within the framework of the views put forward within the scope of serika in the classical Arabic literary criticism tradition and to take his views corresponding to the term intertextuality within the framework of this theory. In this respect, the study has been limited to Abdülkâhir al-Cürcânî’s positive/negative views on serik within the scope of literary criticism and his views that meet the theory of intertextuality within the methods of approach to this theory. In the study, serika theory in Arabic literary criticism works in general, and Abdülkâhir el-Cürcânî’s views on serika, which corresponds to textual relations in particular, are presented. Serika theory is based on how it was handled in Jürcânî by briefly mentioning the course of this theory from the first periods, especially the classical Arab critics. At the same time, while the methods of description, exemplification and description are discussed in the study, sample data explaining the theory found in Jürcânî are also included. From this point, the main purpose of the article is to justify the fact that the term intertextuality was not first coined in the modern period in the sixties, on the contrary, it has been mentioned in different terms since the classical periods, and this term is met by serika theory in Jürcânî. Therefore, examining Cürcânî’s views on intertextuality in this context is important in terms of revealing the artistic value of the theory. In this way, he touched upon many issues related to intertextuality in the context of verse theory. The phenomenon of intertextuality has been examined in the axis of the concept of “سرقات شعريّة” (serikât-ı şî’riyye), which is a very common usage in Abdülkâhir al-Cürcânî’s works named *Delâilü’l-i’câz* and *Esrârü’l-belâga*. It is the main problematic of the study to reveal that Cürcânî characterizes this issue quite comprehensively under the term serika.

Key Words: Arabic Language and Rhetoric, Abd al-Qâhir al-Jurjânî, Sareqah, Sareqat, Intertextuality, Textual Interaction.

Giriş

Metin, düşüncelerin aktarımına yarayan, sözlü ve yazılı ifade edilebilen, farklı uzunluklara sahip kelime ve cümlelerden oluşan canlı bileşkeler bütünüdür. Dinamikliğini yazar ve okuyucu tarafından kazanan bir olgudur. İşitilen, okunan her metin, algı ve gereklilik durumuna bağlı olarak farklı anlamlarda ve biçimlerde yeniden üretilir. Yeniden üretilen metin ise yazarının kalemi ile yaşanmışlıkların zihinde bıraktığı izler sayesinde yeniden biçimlenerek özgün bir edebî ürüne dönüşür. Klasik ve çağdaş metinlerin farklı biçimlerde birbirleriyle girdikleri etkileşim ise bu ürünlerin oluşumunu sağlayan etkidir. Söz edilen bu etkileşime karşılık gelen kuram ise metinlerarasılıktır. O halde metinlerarasılık, yazma ve okuma neticesinde değişen aynı zamanda derinleşen birikimin bir sonucu olan yeni metinle diğer metinler arasında gerçekleşen bir mübadele sürecidir.¹ Ayrıca metinlerarasılık,² metnin karşıtlık ya da hırsızlığın ötesine geçen ilişkilerle tüm çağlara açık hale gelmesini sağlayan, metnin kökenini bulmaya yönelik edebî girişimleri niteleyen bir kavramdır.³

Metinlerarasılık teorisi, yıllardır süre gelen ve temelleri klasik döneme atfedilebilen ancak modern dönemde kendine müstakil bir yer bularak terimsel bağımsızlığını kazanmıştır. Terimin ortaya çıkış ve gelişim süreci göz önüne alındığında genel olarak postmodern edebiyatının ilgilendiği kuram ve teknikler arasında doğduğu görülmektedir. Kuramının ilk izlerine 1960'lı yıllarda Rus biçimcilerinde rastlanılmaktadır. Onlar net bir terim ortaya koymamakla birlikte metinlerarasılığı yazınsallığın temel ölçütleri arasında kabul etmiştir.⁴ Daha sonrasında bu kuram Fransız edebiyat kuramcısı Julia Kristeva tarafından metinlerarasılık olarak terimselleştirilmiştir.⁵ Öte yandan Ferdinand de Saussure, Mikail Bakhtin, Roland Barthes, Michael Riffaterre, Laurent Jenny ve Gerard Genette gibi isimler de kuramın gelişmesinde ve işlevsellik kazanmasında etkili olmuştur. Bahsi geçen kuramcılarca metinlerarası kavramı birbirinden farklı yaklaşımlarla ele alınarak sanatsal yazınsallığın ve metinselliği önemli bir ölçütü kabul edilmiştir.⁶

Klasik Türk şiirinde ise özellikle divan şiirine "klasik" ve "geleneksel" vasıflarını ilintileyen nitelikler bünyesindeki bazı kavramlar metinlerarası ilişkiler yöntemleriyle ele alındığı görülmektedir. Özellikle tazmin, telmih, iktibas, intihal, tanzir, nazire vb. terimler; metinlerarası ilişkiler terimlerinden olan alıntı, anıştırma, gön-

1 Ahmed ez-Zegabî, *et-Tenâs nazariyyen ve tatbikiyyen* ('Ammân: Müesseset 'Amûn lin-neşr ve't-Tezî', 2000), 9,13.

2 Metinlerarasılık kuramını karşılayan "intertextuality" ve "tenas" terimleri hakkında geniş bilgi için bkz. Netâli Beyiki, *Medhal ila't-tenâs*, çev. Abdülhamid Burâyû (Dimaşk: Dârü Neynevâ, 2012); Kubilay Aktulum, *Metinlerarası ilişkiler* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 83-84.

3 Mu'ceb b. Se'îd el-'Advânî, "Rihletü't-tenâs ilâ'n-nakdi'l-'Arabî'l-kadim", *en-Nâdi'l-'edebi's-sekâfi* 44/11 (2002), 263.

4 Aktulum, *Metinlerarası ilişkiler*, 20-21.

5 Serkan Özdemir, *Metinlerarasılık yöntemleri: Ömer Seyfettin'in hikayeleri* (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2017), 17.

6 Geniş bilgi için bk. Aktulum, *Metinlerarası ilişkiler*; Muhammed Azzâm, *en-Nassû'l-gâib*, *tecelliyâtü't-tenâs fi's'i'ri'l-'Arabî* (Dimaşk: İttihâdü'l-Küttâbi'l-'Arab, 2001).

derge, yeniden yazma, yansılama gibi kavramlarla oldukça yakın bir benzerlik görülmektedir. Genel hatlarıyla metinlerarasılık, basit ifadelerle bir tanım ve anlam ortaya konması güç olan edebî terimlerden biri olarak dikkat çekmektedir.⁷ Şöyle ki “*Türkçe Sözlük*”de Şükrü Haluk Akalın tarafından bütüncül bir yapıya sahip kılma gayesiyle edebî bir metnin yapısına hem edebiyat hem de başka alanlardan parça metinlerin aktarılmasıdır⁸ şeklinde genel bir tarifi yapılan metinlerarasılık, çerçevesi net bir biçimde çizilmemiş bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan Türkçe literatüründe metinlerarasılık denilince ilk sırada Kubilay Aktulum ve kuramla ilgili kaleme aldığı eserleri akla gelmektedir. Aktulum’un metinsel etkileşimi kapsamlı bir biçimde ele aldığı “*Metinlerarası ilişkiler*” eserindeki tanımı ise şöyledir:

*Metinlerarasında, her metnin kendinden önce yazılmış öteki metinlerin alanında yer aldığı, hiçbir metnin eski metinlerden tümüyle bağımsız olamayacağı düşüncesi öne çıkar. Bir metin hep daha önce yazılmış metinlerden aldığı kesitleri yeni bir birleşim düzeni içerisinde bir araya getirmekten başka bir şey olmadığına göre, metinlerarası da hep önceki yazarların metinlerine, eski yazınsal bir geleneğe bir tür öykünme işleminden başka bir şey değildir.*⁹

Türkiye’de özellikle son yıllarda, klasik Türk edebiyatında bulunan edebî yapıtların nazım biçimleri evrensel bir yaklaşımla metinlerarası ilişkiler kuramı ve yöntemi üzerinden ele alınan pek çok akademik çalışma ortaya konulmuştur. Bu çalışmalar, kuramı klasik Türk şiirine uygulamakla kalmamış, çağdaş türk şiir alanında da uzmanmıştır.¹⁰

Terimin ilk olarak modern dönemde -özellikle- batıda ortaya atıldığı iddiaları, onun klasik dönemde yar aldığı gerçeğini yansıtmamaktadır. Her ne kadar Arap edebiyatında da terimsel bakımdan bire bir karşılığı olmasa da yerini dolduran pek çok farklı edebî kullanımlar bulunmaktadır. Modern Arap edebiyatında metinlerarasılık “*تصاص*” ifadesiyle yer almıştır. Ancak klasik Arapça sözlüklerinde “*تصاص*” (n-s-s) kökü ve bu kökten türemiş olan “*تناص*” (tenâs) kelimesi, toplumların bir araya gelmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu mâna, edebî tenkitten uzak ve sosyokültürel bir anlam ifade etmektedir.¹¹ Ayrıca bu terime çağdaş Arap edebî tenkidinde ve edebiyat sözlüklerinde de sıkça rastlanmamaktadır. Metinlerarası-

7 Kavramı genel anlamlarıyla ilgili bilgi için bk. Yeliz Özyay, “Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine”, *Millî Folklor* 19/75 (2007), 164.

8 Şükrü Haluk Akalın vd., “*metinlerarasılık*”, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 1667.

9 Aktulum, *Metinlerarası ilişkiler*, 18.

10 Türk literatüründe yapılan çalışmalar için bk. Elif Tanrıkulu, *Divân Şiirindeki Mantık’u-Tayr Geleneğinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi, 2018).

11 Muhammed İbn Manzûr, “*n-s-s*”, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1994), 7/79; Ebu Bekr Muhammed el-Enbârî ve Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *ez-Zâhir fi me’âni kelimâti’n-nâs*, c. 1 (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1992), 315; Ebû Said Neşvân el-Himyârî el-Yemenî, “*n-s-s*”, *Şemsü’l-’ulûm ve devâ’ü kelâmî’l-Arab mine’l-külûm*, thk. Hüseyin b. Abdillâh el-Amrî, Muthir b. Ali el-Iryânî ve Yusuf Muhammed Abdullah, c. 6 (Beyrut: Dârü’l-Fikr el-Mu’âsir, 1999), 6448; Ebû’l-Feyz ez-Zebîdî, “*n-s-s*”, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, c. 40 (Mısır: Dârü’l-Hidâye, t.y.), 178.

lık kavramını, Arapça sözlüklerde, kökeni, edebiyat ve tenkit ile ilgili çağrışımlara sahip eleştirel bir terim anlamına atfen farklı kullanımlara sahiptir. Buradan hareketle metinsel etkileşimin Arap şiirine uygulanmasının açık bir şekilde tezahür ettiği sağlam temellere dayandırıldığı pek çok kullanım bulunmaktadır. Belâgatta “تضمني” (tazmin), “اقتباس” (iktibas), “تلميح” (telmiḥ), “تشبيه” (teşbih), “ارسال المثل” (irsâl-i mesel); tenkit alanında ise “سرقة” (serika), “مناقضات” (munâkazât), “معارضات” (muarazât) ve “أخذ” (ahz)¹² gibi terimler metinsel etkileşime karşılık gelen terimlerden bazılarıdır. Terimlerin çokluğu klasik Arap tenkitçilerinin bu etkileşimi birçok farklı biçimde ve farklı isimlerle¹³ ele aldıklarını göstermektedir.¹⁴

Klasik dönem Arap edebî tenkitçileri ve belâgatçıları,¹⁵ içerikle ilgili metinlerarası ilişkilerden olan şiirsel muâraza, alıntılama, iktibas ve tazmin gibi kuramlara yoğun ilgi duymuşlardır.¹⁶ Duyulan bu ilgi esasında metnin yaratıcı bir biçimde edebî ve kültürel mirasla ilişkilendirilmesiyle kazandığı sanatsal değerden kaynaklanmaktadır. Metinlerarasılığın, kimi zaman da şiir ve nesir arasındaki ikiliği kaldırarak edebî metinler arasında diyalog gerçekleştirdiği görülür.¹⁷ Metnin oluşum sürecinde, kadîm-muhdes olan arasında söz, yapı ve biçim düzeyinde yakın bir ilişki bulunmaktadır. Metnin oluşumunda birbirlerinden bağımsız düşünülemeyen kadîm-muhdes ilişkisinin rolü olduğu gibi söz diziminin de etkili bir rolü vardır. Bu paralel ilişkiler; zamansal ve mekânsal genişleme yoluyla metinlerarasılığa, özellikle de şiirsel yaratıcılığa kapsamlı bir alan açmıştır.

Oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan “metinlerarasılık” kuramı, klasik dönem belâgat ve edebî tenkit geleneğindeki düşünsel ve tarihsel temellere dayanır. Bu doğrultuda metinlerarasılık kuramı, epistemolojik temel bakımından tündengelem ilkesiyle ele alınmış, bu kuramın bir kısım klasik dönem eleştirmenlerinde serika olarak yer bulduğu imge ve örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma, Cürcânî’de metinlerarasılık kavramına karşılık gelen serika kuramı ile sınırlandırılmıştır.¹⁸

Çalışmanın temel tezi metinlerarasılığın, Cürcânî’de serika olarak karşılık buluşudur. Bu kuram modern dönemde ortaya çıkan bir kavram olmakla beraber kökeni klasik döneme dayanan ve o dönem tenkitçilerin eserlerinde pek çok farklı terimle zemin bulmuştur. Edebî tenkit tarihinde öne çıkan serika bu terimlerin tipik örneğidir. Serika üzerine yapılan tanımlar farklılık gösterse de Cürcânî’de

12 İzinden gitmek, örnek almak. Ebû Saîd Neşvân el-Himyârî, “s-r-k”, *Şemsü'l-’ulûm ve dev’ü kelâmî'l-’Arabi mine'l-kûlûm*, thk. Hüseyin b. Abdillâh el-’Amrî vd. (Beyrut: Dârü'l-Fikr el-Mu’âsir, 1999), 6/1381.

13 Arap şiirinde intihalle alakalı kapsamlı bilgi için bk. Yusuf Seller, *Şiirde Intihal Meselresi ve Arap Şiirine Yansımaları* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2021).

14 Bahsi geçen es-Serikâtu’ş-şi’riyye terimi hakkında geniş bilgi için bk. M. Akif Özdoğan, “Klasik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2005), 65-106.

15 Serika hususuyla alakalı görüşleri ilerde zikredilmiş olan münekkitler bunlar bazılardır.

16 İlhâm Ebû Gazâl - Halîl Hamed, *Medhal ilâ ilmi lugâti'n-nas*, 21.

17 Muhammed Tahrîşî, *Edevâtü'n-nas* (Dimaşk: İttihâdü'l-Küttâbi'l-’Arab, 2000), 62.

18 Nâsır Hallâvî, “Mefhûmü’s-serikâti’ş-şi’riyye ve tatavvuruhi fi kitâbi'n-nakdi ve'l-belâği 'inde'l-’Arab”, *Mecelletü Dârü’ş-Şü’ûnî'l-’Arabiyye* 26/1 (1998), 34.

metinlerarasılık terimine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Çalışmada Cürcânî'nin serika terimine yaklaşımları örneklendirilerek açıklanacaktır. Cürcânî örneğinden hareketle metinlerarasılık bağlamında serika kuramının tarihî çerçevesinin anlaşılmasıyla beraber edebî tenkit alanındaki önemi vurgulanmaya çalışılacaktır.

Klasik dönem serika kuramının tanımıyla başlanılan çalışmaya serika ve metinlerarası kuramının kesişme noktaları açıklanarak devam edilecektir. Ardından Cürcânî'de yer alan metinlerarasılık örnekleri üzerinden Cürcânî'nin serika terimine olan yaklaşımları ele alınacaktır. Son olarak Cürcânî'nin ortak mânalar kapsamında ele aldığı ve serika kabul etmediği örnekler irdelenecektir. Öte yandan serika kuramının Cürcânî öncesi ve sonrası yaşadığı gelişmeler de çalışmada ele alınacaktır.

1. Serika Kuramının Tanımı

Serika sözlükte, “çalmak/gizlice almak” anlamına gelen “سَرَقَ” (s-r-k) fiilinden türemiştir.¹⁹ Bu fiilin içerisinde “إِسْتَرَقَ السَّمْعَ”²⁰ “gizlice dinledi, kulak misafiri oldu”²¹ ifadesinde olduğu gibi “gizli bir şekilde alma” anlamı vardır.²² Kelimesinin istilâh anlamı ise “bir eserin metnini yazarından izin almadan veya kendisine atıfta bulunmadan gizlice alıntılama” veya “bir şairin başka bir şairin şiirini sahiplenerek kendisine ait olduğunu iddia etmesidir.”²³ Belâgat eserlerinde ise bedîî sanatları arasında yer alan ve iki farklı taksime tabi tutulan serika, şairin başka birine ait bir metni lafız olmaksızın yalnızca mânasını veya mânasını lafızlarıyla bire bir aynı biçimde alıntılararak kendi metnine tabi kılmasıdır.²⁴ Bu doğrultuda yapılan alıntılar metnin ilk yazarına veya eserine atıfta bulunulmayarak alıntıda bulunan yazarın kendi metnine mal etmesi durumunda serika kabul edilmektedir.²⁵

Edebî serika kuramı, klasik dönemin önemli tenkit sorunlarından biri olmuştur. İlk başlarda diğer metinlerle olan ilişkisi bağlamında ahlakî açıdan değerlendirilen bu kuram, zamanla bir başlangıç noktası kabul edilerek sanatsal ve estetik bir kuram haline gelmiştir. Bu anlamlar doğrultusunda serika, ahlakî nitelik taşımasının yanı sıra sanatsal değer taşıyan “metinlerarasılık” ile yakından ilişkilidir. Nitekim klasik dönem eleştirmenleri, serikanın meşruiyetini kabul etmede hemfi-

19 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/155.

20 el-Hicr, 15/18.

21 Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), 281.

22 Ebû Nasr İsmail b. Hamâd el-Cevherî, “s-r-k”, *Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur 'Attâr (Beyrut: Dârü'l-Malayîn, 1987), 4/1496; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. zekeriyyâ el-Kazvîni b. Fâris, “s-r-k”, *Mu'cemü'l-makâyisil-luga*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1979), 3/154; Necmuddin en-Nesefî, “Kitâbü's-Serika”, *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâtü'l-fikhiyye*, (Bağdat: el-Matba'tü'l-Âmira, 1311), 76; Muhammed b. Ebû'l-Fadl el-Ba'î vd., “Bâbü's-Serika” *el-Mutlî'ü 'âlâ'elfâzr'l-mükni'*, (Cidde: Mektbetü's-Sevâdi li't-Tevzî, 2003), 458; el-Himyerî, “s-r-k”, *Şemsü'l-ülûm*, 5/3061; Reinhart Peter Ann Dosey, “s-r-k”, *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye*, (Irak: Vizâratü's-Sakâfa ve'l-İlâm, 2000), 6/66.

23 Ahmed Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Mısıriyye, ts.), 1/337.

24 Muhammed b. 'Arafe ed-Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî 'alâ Muhtasari'l-me'ânî li-Se'düddi et-Teftazânî*, thk. Abdülhamid Hindâvî c. 4 (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 4/228.

25 Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, *Bugyetü'l-idâh li-Telhisü'l-Miftâh fi 'ulûmi'l-belâga*, (Mektbetü'l-Âdâb, 2005), 4/670-696.

kirdir. Bu durum kaçınılmaz olarak ilk metnin, sözlü bir mutasyona ve değişikliğe uğrayarak ortaya çıktığını göstermektedir. Bu husus; ilk metnin çalıntı veya taklit olmadığı, daha önceki birikimin bilinçli veya bilinçsiz bir çağrışımının sonucu olduğu anlamına gelir. Öyle ki el-Asmaî (ö. 216/831)'ye, "Ferezdak'ın şiiri nasıldır?" diye sorulduğunda, "Şiirlerinin onda dokuzu çalıntıdır. Cerîr'e gelince, onun üç yüz şiiri var fakat hiçbir şey çaldığını görmedim." ifadelerini Merzübânî (ö. 384/994) yalanlasa da bu, serikât-ı şîriyyenin klasik dönemden beri varlığının ve kabul gördüğünün yansımasıdır.²⁶

Metinlerarasılık kuramının şiir alanında serika kuramıyla ilintilenerek en saf haliyle tezahür ettiği üç ana bölümün nekâid (نَقَائِصُ شَعْرِيَّةٍ), serika (سَرِقَاتُ شَعْرِيَّةٍ), muarazât (مُعَارِضَاتُ شَعْرِيَّةٍ) terimleri olduğu söylenebilir.²⁷ Klasik dönem Arap eleştirmenleri bu konuyla alakalı çoğunlukla, "Bu söz falancanın sözünden alındı." gibi ifadeler kullanmak suretiyle alıntılanan şiir beyitlerini yargılamaktan öteye geçememişlerdir. Klasik dönem eleştirmenleri; şairlerin, kültürel birikimlerini ve selefleri olan edebiyatçılardan devraldıklarını kullanarak yapıtlarını oluşturduğunu ileri sürmüş ve bu durumun kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun nedeni ise sanatçının, kendinden önceki çabaları göz ardı etmesi durumunda gerçek olgunluğa erişmesinin mümkün olamayacağı düşüncesidir.²⁸ Şiir üretimi, klasik şiirlerin içeriksel, biçimsel ve kurgusal açıdan kimi zaman gizli kimi zaman da açık bir biçimde yeniden düzenlenmesini temsil etmektedir. Bu şiirsel üretimin büyük bir kısmı, önceden var olan şiirlerin bir dönüşümü olarak kabul edilir. Çünkü şair, kendisinden öncekilerin çabasını kendi havzasında eritmedikçe gerçek özgünlüğe ulaşamaz.²⁹

2. Klasik Arap Eleştirmenlerinde Serika Kuramı

Hicri üçüncü asrın başından beşinci asrın sonuna kadarki zaman diliminde, tenkit ve belâgat alanında, şiirde serika meselesiyle çokça ilgilenilmiştir. Bu yargıya o dönemde kaleme alınan bazı tenkit kitaplarının serika konusunu ayrıntılı bir biçimde incelemesinde ulaşılabılır. Serika alanında farklı fikirler ortaya atılmış genelinde edebiyat, özelde ise şiir için önemli bir birikim oluşturmuştur. Bu bağlamda zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşüme uğrayan fikir, kavram ve terimler öne sürülmüştür. Serika kavramı hakkında oluşan birikim ve klasik Arap edebiyatında serika kuramı hakkında çok farklı görüşler olması nedeniyle bunların bir kısmına temas edilmekle iktifa edilecektir:

26 Ebû Abdillâh el-Merzûbânî, *el-Muvaşşah fi me'âhizî'l-'ulemâ' 'alâş-su'arâ'* (Beirut: Dâri'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 141.

27 Nâdî Terbiye, *et-Tenâs ve kırâetün-nassî'l-gâ'ibi fi şîri Halîl Hâvî: min nahri'r-Ramâd ilâ bayâdir'l-cu'* (Bayrut: Bisân lî'n-Naşr va'Tavzî' va'l-İlâm, 2014), 41; Azzâm, *en-Nassü'l-gâib*, 12.

28 Muhammed Abdülmuttalib, *Kazâyâ'l-hadâse 'inde Abdülkâhir el-Cürcânî* (Lonjâmân: eş-Şirketü'l-Misriyyetü'l-Âlemiyye, 1995), 136.

29 Fâtîme Abdurrahmân el-Berîkî, *Nazariyyetü't-tenâs fi'n-nakdi'l-'Arabîyyi'l-kadîm* (Yayınlanmamış Doktora Tezi: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, 2003), 40.

İbn Sinân el-Hafâcî, kadîm şairlerin şiirlerinin, üsluplarının, yöntemlerinin vb. niteliklerinin modern şairlerin şiirlerinde yer aldığını belirtir. Bu durumun şiire üstünlük sağlamadığını, bilakis üstünlüğün sanatsal yetenek ile olabileceğini ileri sürer. Aynı zamanda şairlerin yeni olarak öne sürdüğü birçok mânânın eski şairlere dayandığını ifade eder.³⁰ Hafâcî'ye göre muhdes şairler, kadîm dönemde akıllara gelmeyen, yenilikçi anlamlar ortaya koydukları takdirde özgündür. Ona göre kelime/sözcük düzeyindeki örtüşme ve benzerlik; tedavülde olan, kullanımı bilinen ve bütün çağlarda rastlanılan lafızlarda gerçekleşir. Dolayısıyla sanatta bir kusur sebebi olarak görülmez.³¹

İbn Kuteybe (ö. 276/889), alıntılardan "önceki nesillerin öncül oldukları sonrakilere ise onlardan aldıkları" şeyler olarak bahsetmektedir. O, bu alıntılama için kimi zaman serika, kimi zaman da aynı anlama gelen "أَخَذَ" (alma) terimini kullanmıştır.³² Öte yandan o, bu alıntılama için açıkça değil de gizli bir biçimde ve metne harmanlanarak kullanılmasının sanatsal üstünlük kazandırdığını vurgulamıştır.³³ Ayrıca İbn Kuteybe, muhdes şairin kadîm şairin anlamına eklemelerde bulunduğunu belirtmek suretiyle adeta alıntılamanın daha üst bir konuma yerleştirmişti.³⁴ Nitekim İmruülkays'ın şu beytini:

وَقُوْفًا بِهَا صَحِيَّ عَلَيَّ مَطِيئُهُمْ   يَقُولُونَ لَا تَهْلِكْ أَسَىٰ وَتَجَمَّلُ

*Dostlarımla birlikte binekleri üzerinde durup, "hüzün ve kaygıdan helak olma sabırla güzelleş" diyorlar.*³⁵ aşağıdaki beytinde alıntılanan Tarafe b. el-Abd'e isnat etmiştir.³⁶

وَقُوْفًا بِهَا صَحِيَّ عَلَيَّ مَطِيئُهُمْ   يَقُولُونَ لَا تَهْلِكْ أَسَىٰ وَتَجَمَّلُ

*Dostlarımla birlikte binekleri üzerinde durup, 'hüzün ve kaygıdan helak olma metin kalasın' diyorlar.*³⁷

Bu beyit, lafız ve anlamın birlikte alıntılanıldığı metinlerarası ilişkilere bir örnektir. İmruülkays'ın beytinin hem anlamıyla hem de bir kelime haricinde lafziyle Tarafe'nin beytinde alıntılanmıştır. İbnü'l-Mu'tez'e (ö. 296/908) geldiğinde o, alıntılanan kişinin, alıntılanıldığı metni daha edebî, sanatsal ve özlü kullanması durumunda, anlamın aitliği bakımından daha fazla hak sahibi olabileceğine işaret etmiştir.³⁸

İbn Tabâtabâye (ö. 199/815) göre serika kuramının şairine üstünlük kazandıran bir sanat olarak kabul görmesi için şairin başkalarından aldığı anlamları gizle-

30 İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-fesâha* (Bayrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1982), 130-131.

31 'Azzâm, *en-Nassü'l-gâib*, 41.

32 İbn Kuteybe ed-Dineverî, *eş-Şi'r veş-şu'ra'* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1964), 1/7.

33 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-şu'ra'*, 1/73.

34 Berikî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 156.

35 İmruülkays el-Kindî, *Divân*, (Beyrut: Dâru'l-Maârif, 2004), 24; Ebû Abdillâh Huseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arab, 2002), 37-38.

36 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-şu'ra'*, 1/67.

37 Zevzenî, *Şerhu'l-muallakâti's-seb*, 37.

38 el-Abbâsî İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü'ş-şu'arâ'*, thk. Abdüssettâr Farrâc (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2009), 99-100.

mesi gerekmektedir. Ona göre, tedavülde olan anlamlar, yeni bir biçimle formüle edilerek özgün bir bağlamda gerçekleşmelidir. Bu doğrultuda İbn Tabâtabâ, serikayı ve onun izlerini en yetenekli eleştirmenlerden dahi gizlemeye yönelik birtakım yöntemler sunmayı da ihmal etmemiştir.³⁹ İbn Tabâtabâ, serika uygulayanı, herhangi bir türden altın veya gümüşü eriten ve zanaatını eskisinden daha iyi biçimlendiren bir kuyumcuya benzetir.⁴⁰ Ona göre, serika yolunu benimseyen kimse bu konuda eşsiz bir şöhrete sahip olmak istiyorsa alıntıladığı anlamları yorumlarken olabildiğince becerikli ve dikkatli olmalıdır. Ayrıca bu anlamları bulunduğu tür ve biçimde formüle ederek kullanmaya özen göstermelidir. Gazelde kullanılan zarif ve ince tabirlerin medihte, medihte kullanılanların ise hicivde kullanılması gibi mânanın ihtiyaç duyulan alana çevirilerek kullanılması bu duruma örnek olarak verilebilir.

İbnü'l-Mu'tez ve İbn Tabâtabâ'nın izinden yürüyen Ebû Bekir es-Sûlî'ye (ö. 335/946) göre muhdes bir şair, eski bir mânayı alarak yeniden biçimlendirirse o mâna onun olur. Sûlî, şayet şairlerden herhangi birini serikadan hâlî görmek gerekseydi muhakkak ki o Ebû Temmâm olurdu görüşündedir. Sûlî bunu, onun şiirlerinde pek çok bedî' sanatının, kendine has tabirlerin bulunmasına ve kendisine olan eşsiz güvene bağlar.⁴¹ Sûlî'ye göre, metinsel etkileşim sanatını başarıyla uygulayabilen, yeni mânalar üretirken onları özgün bir şekilde biçimlendirebilmek için kendini zorlayan ve zihnini yoran bir kimse mâna üzerinde üstünlük hakkına sahiptir.⁴² Serikaya olumlu bakan Kâdî el-Cürçânî'nin görüşlerinin birçoğu; seleflerinin, özellikle de İbn Tabâtabâ'nın görüşlerinin devamı niteliğindedir. Kâdî el-Cürçânî, yalnızca taklit edip öncekilerin izinden gidenleri ve hakkında "*alıntılanmış*", "*nakledilmiş*" denilmesi caiz olan ile "*bu söz falancaya değil filana aittir*" denebilecek sözlerin iyi ayırt edilmesi gerektiğini vurgular.⁴³ O, insanların ortaklaşa kullandıkları sözleri ve tedavülde olan anlamları da metinlerarası ilişki olarak değerlendirir. Öte yandan bu kullanımların serika olmadığı, yalnızca özel anlamlarda serikadan söz edilebileceği kanaatindedir.⁴⁴ Bunlara ilaveten Kâdî el-Cürçânî (ö. 392/1001-1002) ise daha farklı bir görüş ifade ederek yapılan bu alıntılar hakkında mutedil davranılması gerektiğini belirtmiş, aksi takdirde kendi çağından sonra gelen şair ve yazarları haklı kılacak mazeretlerin ortaya çıkacağından söz etmiştir. Ona göre, kadîm şairler mânalara daha önce ulaşmış ve bu mânaları büyük ölçüde kuşatmışlardır. Öyle ki Kâdî el-Cürçânî'ye göre, bir kimse yeni bir anlam ortaya koymak amacıyla çaba sarf etse, zihnini yorsa ve yeni bir anlam ürettiğini düşünse, klasik eserlerde bu yeni ürettiğini düşündüğü mânanın büyük oranda

39 Hallâvî, "Mefhûmü's-serikati's-şîriyye", 29; Hedâra Muhammed Mustafa, "el-Ab'âd en-nazariyye li kadîyyeti's-serikât ve tatbikâtihâ fi'n-nakdi'l-'Arabî", *el-Heyetü'l-Misriyye* 6/1,2 (1985), 128.

40 Muhammed b. Ahmet Tabâtabâ, *İyarüş-şî'r* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1956), 126.

41 Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ Sûlî, *Ahbâru Ebî Temmâm* (Kahire: Lecnetü't-Te'lîfi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1937), 7.

42 Berikî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 160.

43 Cürçânî, *el-Vesâta*, 183.

44 Cürçânî, *el-Vesâta*, 183-185.

aynısıyla karşılaşılabılır. Bu nedenle Kâdî el-Cürcânî, “Bir şairi hırsızlıkla yargılamayı kendime yasaklıyorum.”⁴⁵ ifadelerini zikretmektedir. Öte yandan o, bu örtüşmeyi “düşünce uyuşması” görerek olumsuz bir yargı atfetmekten kaçınır. Bu düşünce, Hz. Ali’nin, “Sözler tekrar edilmediği sürece unutulmaya mahkumdur.”⁴⁶ sözünü çağrıştırmaktadır. Kâdî el-Cürcânî, serika içermeyen ortak anlamlar ile üstünlük barındırmayan ve alışlagelmiş kullanımları birbirinden ayırmak gerektiğini vurgular.⁴⁷ Ayrıca o, bu ölçüler hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmanın, çalıntı ile alıntı, yağma ile gasp arasında ayırım yapabilmeyi sağladığına dikkat çekmiştir. Aynı zamanda o, usta bir kimsenin telif ettiği bir eseri, acemi kimselerin sahiplenip alıntılanmasının ve kendine mal etmesinin hırsızlık olduğunu belirtir.

Âmidî’nin (ö. 371/981) de serika ile ilgili bir ölçüt belirlediği söylenebilir. Ona göre, insanlar arasında anlamları yaygınlık kazanmış veya atasözü haline gelmiş söz ve kalıpların birçok şair tarafından ortaklaşa kullanılması serika değildir.⁴⁸ O, serikanın yeni türetilen anlamlarda meydana geldiğini düşünerek, insanlar arasında tedavül eden âdet, atasözü ve diyalogların serika olmadığını belirtir. Aynı zamanda o, serikanın yalnızca şaire özgü yeni anlamlarda “الْبَدِيعُ الْمُخْتَرَعُ” (el-bedî’u’l-muhtera’) olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁹ Âmidî’ye göre anlamda gerçekleşen serikaların çoğu ya şairin zihninde hazırda bulunan bilgilerdir ya da işittiği veya ezberlediği şeyleri istemeden şiirine yansıtmasıdır. Öyle ki Buhturî’nin, Ebû Temmâm’ın şiirlerini çokça dinlemesinden dolayı onun şiirlerinin anlamını alıntılanmasının kasıtlı veya kasıtsız gerçekleşebileceğini belirtir.⁵⁰ Âmidî’nin bu düşüncesi, metinlerarasılığın kasıtlı veya kasıtsız olarak gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Ebû Hilâl el-’Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) de Kâdî el-Cürcânî’ye benzer olarak alıntılanmanın vazgeçilmez olduğuna inanır. Dolayısıyla ‘Askerî, bunu bir eksiklik olarak görmediğini ancak alıntılanmanın doğrudan ve açık biçimde yapıldığında kusur sayılabileceğini belirtir.⁵¹ ‘Askerî, serikanın kabul görebilmesi için alıntılanan anlamların farklı lafızlarla özgün bir biçimde nazmedilerek gizlenmesi gerektiğini belirtir. Öte yandan o, serikada sanatsal ifadenin iyileştirilmesi ve metnin kalitesinin artırılmasını şart koşmakla beraber bunu başarabilenlerin metin üzerinde daha fazla hak sahibi olabileceklerini belirtmektedir.⁵²

Serika konusunu ele alan en önemli isimlerden biri de İbn Reşîk el-Kayravânî’dir (ö. 456/1064). O, -serikanın özellikle şiirde temsil bulan- şairlerin kasten veya ka-

45 Ebû’l-Hasan Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne’l-Mütenebbî ve husûmih*. (Kahire: Dârü l-hyai’l-Kütübi’l-’Arabiyye, 1945), 167.

46 Ebû Hilâl el-’Askerî, *Kitâbü’s-sinâ’ateyn el-kitâbe ve ş-sî’r* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-’Ilmiyye, 1984), 196.

47 Ebû’l-Hasan Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne’l-Mütenebbî ve husûmih*. (Kahire: Dârü l-hyai’l-Kütübi’l-’Arabiyye, 1945), 167-185.

48 İhsân ‘Abbâs, *Târîhu’n-nakdi’l-’Arabî ‘inde’l-’Arab* (Beyrut: Dârü’s-Sekâfe, 1971), 165.

49 Ebû’l-Kasım el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne Ebi Temmâm ve l-Buhturî* (Bayrut: Dârü’l-Ma’ârif, 1994), 1/346.

50 Âmidî, *el-Muvâzene*, 1/55.

51 ‘Azzâm, *en-Nassü’l-gâib*, 130.

52 ‘Askerî, *Kitâbü’s-sinâ’ateyn*, 196.

sıt dışı olarak klasik veya çağdaş şiirlerden yaptığı alıntılara dikkat çeker. Ona göre şiir, şairin kulağına iliştiikten ve zihninde yer edindikten uzunca bir zaman sonra unutulur.⁵³ Böylelikle yapılan alıntı kasıt içermemiş ve yalnızca birikimin yansıması olarak tezahür etmiş olur. Ona göre, bir sanatkâr bir yapıt yapmaya başlasa ve onu usta edasıyla kabaca işlese ve süslese, daha sonra bir başkası gelip onu yontsa ve ince bir işçilikle mükemmelleştirse, bu yapıt iyi ve hoş olduğu takdirde üzerindeki emek açıkça fark edilecektir.⁵⁴ Buradan hareketle İbn Reşîk; gündelik/ortak lafızların kullanıldığı, üzerinde emek ve incelik barındıran sanatsal ifadelerde serikanın söz konusu olmayacağını belirtir.⁵⁵ Ona göre, serika o kadar geniş bir kapıdır ki hiçbir şair ondan nasibini almaktan kurtulamaz.⁵⁶

İbnü'l-Esîr, serika konusunda -diğer âlimlerden farklı olarak- yeni ve özgün mânalar türetmenin yolunun kapanmadığına dikkat çeker. O, öncekilerin, yenilere söz söylenmeyen hiçbir mâna bırakmadığı fikrine karşı çıkar ve bunu düşüncelere ket vurma olarak görür. Ona göre, mânaların yenilenme kapısı daima açıktır. Ayrıca mâna ve düşüncelerin sınırlı olduğunu iddia etmek boş bir iddiadan öteye geçmemektedir. Elbette ki şairlerin şiirlerinde bazı ortak anlamlar olabilir. Bu anlamlarda yeniliği, ilk söyleyene atfetmek doğru değildir. Çünkü düşünceler, bazen kadim olanların sözlerini takip etmeksizin kendiliğinden gelir ve her çağda özgün kalabilir⁵⁷ ki bu da imkânsız değildir. Bu nedenle ona göre asıl serika, bir kişinin başkasına ait olan kelime ve mânaları yeni bir anlam ortaya koymaksızın alıntılıyıp kendine mal etmesidir.⁵⁸

Yukarıda görüldüğü üzere bu mesele, pek çok eleştirmen tarafından üstünlük kazandıran bir nitelik olarak addedilmiştir. Öyle ki serika meselesi, Arap edebiyatında oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan bu kuram klasik Arap edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren pek çok eleştirmen nezdinde birçok farklı açıdan ele alınmış ve tartışılmıştır. Genel hatlarıyla olumlu kabul gören bu kuram aynı zamanda ön plana çıkan tenkit kuramları arasında yer almıştır. Bu noktada metinlerarasılık kuramıyla kesişen serika, şaire sanatsal özgünlük kazandıran, şiiri üstün kılan bir nitelik atfedilmiştir. Bu doğrultuda serikaya atfedilen bu niteliklerin çalışmanın ana hipotezi olan metinlerarasılık kuramının nitelikleriyle örtüştüğü ve yakın benzerlikler içerdiği görülmektedir. Her iki terim kıyaslandığında birbirlerine oldukça yakın sanatsal özellikler barındırdıkları ve bu çerçevede kesiştikleri temel hususlar bulunduğu görülmektedir.

53 İbn Reşîk el-Kayravânî, *Karâzatü'l-edebe* (Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1926), 42.

54 Berîkî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 171.

55 İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-Umde fi mehâsini's-şer ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1981), 2/292.

56 Kayravânî, *el-Umde*, 2/280.

57 Diyâuddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meslü's-sagîr fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hüfî - Bedevî Tabâne (Kahire: el-Fucâle, 1962), 3/219.

58 Diyâuddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meslü's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hüfî - Tabâne Bedevî (Kahire: Dârü Nahdati Mısır, ts.), 222.

3. Edebî Serika ve Metinlerarasılık Kuramının Kesişme Noktası

Metinlerarasılık, bir metnin başka bir metinde varlık bulmasıdır. Yani bu terim, metinler arasında doğrudan veya dolaylı, kasıtlı veya kasıtsız meydana gelen ilişkiler veya etkileşimlerin toplamıdır.⁵⁹ Klasik dönem eserlerinde serikanın tariflerinden birisi: “*bir şairin, kadîm metinlerden çıkarsayıp tespit ettiği bir mânayı alıp farklı bir ifade ile kullanması*”dır.⁶⁰ Metinlerarası kurulan bu ilişkiler, şairler arasındaki zekâ, dirâyet, fesahat, belâgat vb. yetenekleri ölçüsünde değişiklik göstermektedir. Öyle ki bu alıntı, kimi zaman başarılı ve hoş kimi zaman ise çirkin ve başarısız görülmüştür. Bu da serika ve metinsel etkileşim kuramlarına eleştirel yaklaşımın gerçekleştiği ve bu iki kuramın kesiştiği noktalardan birisidir.⁶¹

Metinlerarasılığın olduğu gibi serikanın da sonraki eserde hoş bir etki bıraktığı durumlar vardır. Bu etki, iki kuram arasında bulunan ortak faktörlerden yalnızca bir tanesidir.⁶² Bununla birlikte serika ile metinlerarasılık arasındaki en önemli benzerlik, her ikisinin de kullanım amacın aynı olmasıdır. Ortak amaç, kullanılan kelimelerin ve ifade edilen mânaların iştinde kalbi ve zihni etkileyen bir hayranlık uyandırmasıdır.⁶³ Ortaya atılan bu tespit, dikkatleri serikanın sanatsal güzelliğine çekerken ahlakî yönünden uzaklaştırmaktadır. Bu noktada serika kuramı, ilk metni geliştirmek ve güzelleştirmek için başvurulan bir yöntem olarak görülen metinlerarasılık ile kesişmektedir.

Yukarıda bir kısmı irdelenen klasik dönem münekkitleri, serika konusu üzerinde çokça durarak şairlerin mâna kaynaklarının izlerini sürmüşlerdir. Bu noktada muhdes şiirlerdeki mânaların kadîm şiirlerin mânalarıyla örtüşmesi münekkitlerin dikkatlerini çekmiştir. Tenkitçilerin üzerinde durdukları serika, kadîm metinlerden alıntılanarak muhdes yapıtlara dahil edilen metnin miktarı hakkındaki eleştirilerdir. Serikanın bu türünün iki şekli öne çıkmaktadır. İlki; alıntı (iktibas), dahil etme (tazmin) ve karşıtlıklarla (muarazât) fark edilebilen açık ve anlaşılır metinlerarasılık iken ikincisi; alıcının algılaması veya kavraması zor olabilen, yazarın entelektüel ve kültürel mirası tarafından temsil edilen gizli ve dolaylı bir ara metin biçiminde yer alan metinlerarasılık olarak karşılık bulur.⁶⁴ Serika kavramının; yeni kelimelerle aynı anlamı ifade etmek için alıntılananlar ve üslup/anlam hedeflene-

59 Se'îd Buhayrî, *er-Rivâya ve't-türâsü's-serdi* (Bayrut: el-Merkezü's-Sekâfi'l-'Arabî, 1992), 10; *el-Bedi' fi nakdi's-şî'r*, thk. Hâmid Abdülmecîd ve Ahmed Ahmed Bedevî (İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2002), 249; Subkî, *'Arûsü'l-efrâh*, 2:334-335; Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-idâh li-Telhisü'l-Miftâh fi 'ulümü'l-belâga*, c. 4 (Mektbetü'l-Âdâb, 2005), 693; Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fizârî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ fi snâ'ti'l-inşâ*, c. 1 (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, t.y.), 324; Cevherî, *es-Sihâh*, 2155.

60 Ahmed Behâuddin es-Subkî, *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi telhisü'l-efrâh*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 2003), 2/321; Sa'îdî, *Buğyetü'l-İzâh*, 4/669; Yahyâ b. Hamze el-Müeyyidü'l-'Ulvi, *et-Tirâz li-Esrârâ'i'l-Belâgati ve 'ulumî hakâiki'l-i'câz* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 2002), 1/107.

61 Buhayrî, *et-Tirâz*, 1/107.

62 Berîkî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 185.

63 Buhayrî, *et-Tirâz*, 1/189-190.

64 Abdülhâlik Şahîn, *Usûlü'l-ma'âyîri'n-nassiyye fi't-türâsi'l-nakdi ve'l-belâgi 'inde'l-'Arab* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Küfe Üniversitesi, 2012), 177.

rek alıntılananlar olmak üzere iki farklı kategoride ele alındığı görülür.⁶⁵ Bu alıntılarda bazen anlam olmaksızın yalnızca lafız alıntılanmış bazen de hem lafız hem anlam bir arada aktarılmıştır.

4. Abdülkâhir el-Cürçânî'de Serikadan Metinlerarasılığa

Klasik dönem tenkitçilerinin önde gelenlerinden biri olan Abdülkâhir el-Cürçânî, metinlerarasılık kuramıyla örtüşen pek çok örneğe yer vermiştir. Cürçânî'nin nazm teorisi odaklı çalışmaları, metinlerarasılık kuramının da bu paradigma çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu minvalde o, metinlerarasılıkla alakalı birçok hususa nazm teorisi bağlamında değinmiştir.⁶⁶ Cürçânî, sanatsal ifadelerde üstünlüğün hangi şartlarda gerçekleşeceğine, nazm ve edebî tenkit ekseninde temas ederek sözü üstün hale getiren hususların bilinmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Cürçânî, mânaların tamamının öncekiler tarafından ortaya konulduğunu ve sanatçının ortaya koyabileceği yeni bir mâna kalmadığını düşünmektedir. Bu çerçevede sanatçının izleyebileceği, eski izlerden bağımsız, benzerliklerden uzak, yeni ve benzersiz bir yolun varlığından söz etmenin imkansızlığını vurgulamaktadır.⁶⁷ Bu nedenle ona göre metinlerarasılık, muhdes yapıtın kadîm yapıt üzerinde meydana getirdiği değişikliklerin etkisini belirtmeyi amaçlayan bir kuramdır. Hatta öznel olmayı başaran yapıta üstünlük kazandıran, yöntemden daha öte bir şey değildir. Binaenaleyh Cürçânî'ye göre her bir metin, başka bir metnin özümsemesi ve dönüşümüdür.⁶⁸ Bu nedenle -hangi şartlarda oluşmuş olursa olsun- her bir metnin kaynağına inildiğinde kadîm metinlere ait bir kökene sahip olduğu görülür. Netice itibarıyla asolan, eski yapıtın özelliklerine yeni özellikler katarak onu güncelleme ve özgün hale getirmeye teşviktir.

Metinlerarasılık olgusu, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *Delâilü'l-i'câz* ve *Esrârü'l-belâga* isimli eserlerinde oldukça yaygın bir kullanım olan "serikât-ı şî'riyye" kavramı ekseninde ele alınmaktadır.⁶⁹ Cürçânî'nin metinlerarasılıkla ilgili yorumlarını serika terimi adı altında topladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu meseleyi oldukça kapsamlı bir biçimde ele aldığı görülmektedir.

4.1. Cürçânî'de Metinlerarası İlişkilere Karşılık Gelen Serika

Cürçânî, metinsel etkileşimi irdelediği serika kuramını, lafız-mâna ekseninde dolaylı olarak ele almıştır.⁷⁰ O, serika olgusunu; suçlama, şüphe ve anlam çalma

65 Râmî Ebü Şihâb, "Mustalahü's-serikâti'l-edebiyeti ve't-tenâs", *Mecelletü'n-Nadi'l-Edebi's-Sekâfi* 16/64 (2008), 229.

66 Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Mahmûd Şâkir (Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1992), 1/34-36,38,43,49,56,81,307,309,362,370,374-375.

67 Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 1992, 1/483; Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, çev. Osman Güman (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 548.

68 Şihâb, "Mustalahü's-serikât", 239.

69 Abdülmuttalip Muhammed, "et-Tenâs 'inde Abdülkâhir el-Cürçânî", *en-Nâdi'l-Edebi's-Sekâfi* 3/1 (1992), 84.

70 Hallâvî, "Mefhûmü's-serikâti's-şî'riyye", 30.

döngüsünden uzaklaştırarak belâgat sanatlarına eş değer bir sanat dalı haline getirerek nazm teorisi ile ilişkilendirmiştir.⁷¹ Cürcânî şiirsel anlam, tür ve yöntemlerle ilgili çalışmaları serika kuramına ulaşacağı bir giriş mahiyetinde değerlendirmiştir. O, mânanın serikayla olan bağı ve bu konuda doğru bir yargıya varmadaki etkisinden dolayı önce mânalar ve mânaların bölümleri hakkında söz etmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda Cürcânî, metinlerin etkileşim biçimlerini, birbiri ardınca sıralanışlarını ve uyumlarını ele almada önemseydiği mânaya iki ayrı kriter belirlemiştir.⁷² Bu minvalde Cürcânî, mânayı önceleyerek **aklı sahih mânalar**⁷³ ve **tahyili/hayali** (hayalin ürettiği) **mânalar** şeklinde ikiye ayırır. O, serikanın akli mânaların aksine hayalî mânalarda gerçekleştiğini ileri sürmüştür.⁷⁴ Metinsel ilişkilerin ise her iki durumda da gerçekleştiğini, aslolanın ortaya konulan yapının biçimlendirilmesindeki öznellikte olduğuna dikkat çeker. Cürcânî'nin doğrudan serika kuramının hükümleri altında ele aldığı bu anlamlar, sanatsal yapıdaki bazı özellikleri barındırdığı takdirde metinlerarasılığı karşı gediği görülmektedir. Cürcânî, Âmidî'nin serika ile ilgili görüşlerinin bir kısmını genişletip bir kısmını sınırlandırmak suretiyle serika kavramına sanatsal bir nitelik atfetmiştir.⁷⁵

Cürcânî, anlamlar ve anlamların bölümlerini belirttiikten sonra **أَخَذَ** (almak), **سَرَقَ** (çalmak) ve **إِسْتَعَانَ** (yardım almak) kuramlarına özel bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde mâna bakımından şairlerin iki tür kesişim noktası olabileceğini belirtmiştir.⁷⁶ Bunlardan ilki, umumi mânalardır ki bu tür mânalarda serika, ahz ve isti'âne gerçekleşmemektedir. Çünkü bu mânalar, cesaretle övmek ve cehaletle yermek gibi insanlar tarafından bilinen kalıplaşmış mânalardır.⁷⁷ Aynı zamanda cömertlik, güzellik, övülen şahsın atının süratli oluşu vb. betimlemeler umumi anlamlar çerçevesinde yer almaktadır.⁷⁸ Bu düzeydeki mânalar, iki metin arasında örtüşen, herkes tarafından kolaylıkla algılanabilen, sanatsal yapıların çoğunda rahatlıkla kullanılabilen ve kesin bir sanat anlayışına dayanmayan, gelişigüzel alıntılardır. Cürcânî'de yer alan bu düzeydeki mânaların gelişigüzel kullanımları metinlerarasılık kuramının kullanım kapsamına dahi olmamaktadır.⁷⁹ Bu bağlamda Cürcânî'ye göre, amaca yönelik delaletlerdeki alıntılar; insanların ortak bilgi sahibi olduğu, akılda ve alışkanlıklarda sabit olan mânalar ise bu durumdaki mâna özel bir biçimde kullanılmış olsa bile genel hükmünde⁸⁰ olup serika sayılmamaktadır. Nitekim bunlar, toplumların tamamı tarafından fıtraten ve içgüdüsel olarak

71 Berikî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 271.

72 Muhammed, "et-Tenâs", 75.

73 Öncekiler tarafından "müşterek mânalar" şeklinde isimlendirilen ve her toplumda var olan, herkes tarafından bilinen ve kullanılan, her toplumda ortak olan mânalar kastedilmektedir.

74 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 263.

75 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 267.

76 Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 1992, 1/338.

77 Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 1992, 1/339.

78 Muhammed, "et-Tenâs", 76.

79 Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâga fi 'ilmi'l-beyân*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Bayrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 240.

80 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 339.

bilinen yargılardır. Aynı zamanda özel bir vizyon gerektirmeyen, toplumlar tarafından benimsenen ve sıradan genel imgelere dönüştürülerek kullanımı yaygınlaşmış anlamlardır.

Cürcânî'ye göre, Âmidî tarafından ileri sürülen (ortak mâna) ölçeğinin doğru bir ölçek olabilmesi için bir tür metodolojik kritere ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu nedenle Cürcânî, ortak mâna kriterinin en belirgin ve ayrıntılı özelliklerini vurgulamaya özen göstermiştir. Nitekim bu kriterler, Cürcânî'nin özellikle *Esrârü'l-belâga* ve *Delâilü'l-icâz* adlı eserlerinde detaylı bir biçimde yer almaktadır. Cürcânî, yeni bir mâna ortaya koyan edebiyatçının kendi yöntemiyle kullandığı (ortak mâna) ölçeğini, **akli mâna** olarak terimleştirir. Cürcânî'ye göre müşterek kullanım alanına⁸¹ ait olması nedeniyle bu mânayı kullananların serikayla itham edilmemesi gerekir. Diğer yandan bu mânalar nazm teorisi ve sözün üstünlük dereceleri bağlamında ele alınmıştır. O hâlde bu ölçeğin kullanıldığı yapıtların birçoğunun kadîm eserlerden izler taşıdığı ve aktarılan metinlerin kökenlerinin atasözleri ve deyimlerden alıntılanan mânalardan oluştuğu söylenebilir.

Mâna bakımından ikinci kesişim noktasını meramı ifade etmede kullanılan mânaların yer aldığı harmoniler oluşturmaktadır. Bu mânalar, vasfedilmek istenen özellikleri kanıtlamak için mantıklı bir metinsel etkileşim sürecine işaret eder. Bu tür sözlerin anlaşılması her ne kadar birincisine bağlı olsa da gelişigüzel gerçekleşen alıntılamanın çok daha ötesinde düşünme, gayret ve derinlemesine inceleme gerektiren bir yapıya sahiptir. Bu tür mânalar, serika yapmakla itham edilmeksizin yetkinlik ve üstünlük barındıran metinsel etkileşimin sağlandığı sanatsal özgün mânalar olarak kabul edilir.⁸² Cürcânî, akıllarda müşterek ve sabit olan mânaların, bir işçiliğe iliştilermedikçe veya nazmında bir özgünlük yapılmadıkça ayırt edilemeyeceğini söylerken kastettiği şey budur. Bu bağlamda aslanan, sözlük anlamların dışında ikincil mânalara delâlet edilmesidir. Bu ikincil ve daha derin anlamsal çağrışımları ifade etmede kullanılan en belirgin yöntem, belâgat sanatlarının kullanımudur. Şairin övdüğü kişiyi cesarete aslana, cömertliğe denize, güzellikte ve ihtişamda dolunaya, parlaklıkta güneşe benzetmesi bu bağlamda zikredilebilir. Örneğin Ferrâ'ya nispet edilen şu şiirde cesaret sıfatı tasvir edilmekte ve bir kişinin savaş anında gülüyor olması, soğukkanlı ve kaygısız olmasıyla temsil edilmektedir.⁸³

كَأَنَّ دَنَايِرًا عَلَى قَسِمَاتِهِمْ وَإِنْ كَانَ قَدْ سَفَّ الْوُجُوهُ لِقَاءَ

*Düşmanla karşılaştıklarında yüzleri soluk olması gerekirken aksine onlarınki altın paraymışçasına parlıyor.*⁸⁴

81 Bu mânalar cesaret, cömertlik, güzellik vb. anlamlardır. Bu tür mânaların ifade ediliş keyfiyetleri mecaz, kinaye, teşbih ve hakikat gibi üsluplardır.

82 Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 1992, 1/339.

83 Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâga* (Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1959), 338-340.

84 Sa'îdî, *Buğyetü'l-İzâh*, 4/669; Ebû Bekir el-Enbârî, *Şerhu'l-kasâidî's-seb'î't-tivâli'l-câhiliyye*, thk. Abdüsselâm Harun (Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, ts.), 308.

Cürcânî, bu mânaların, sanatsal üstünlük barından özel kullanımlar olabilmesi için gözetilmesi gereken özelliklere dikkat çeker. Ona göre bu mânaların anlaşılması ciddi bir araştırma ve uzun bir uğraş sonucunda olmalıdır. İşte o, bu tür mânalarda şairler arasında uzmanlık, özgünlük ve üstünlük iddia edilebileceğini açıklar. Ancak böyle bir durumda muhdes şairin ilgili mâna hususunda, kadîm şairden daha üstün olduğunu söyleyebilmenin mümkün olduğunu belirtir.⁸⁵ Cürcânî'nin serika ve şairler arasında temayüz etme ile ilgili olan bu görüşü, edebiyatçılar arasında kabul görmüştür.⁸⁶ Yani bu iki farklı düşünce edebiyatçıları arasındaki çelişki ve uyumsuzluğa değil fikir birliğine işaret etmektedir.⁸⁷ Bu açıdan bakıldığında Cürcânî'de metinlerarasılık terimine karşılık gelen serika, kötü bir özelliği değil bilakis dehâ ve ustalık ile nitelendirilmeyi gerektiren üstün bir meziyeti nitelendirmektedir.

Cürcânî'de serika ve metinlerarası ilişkilerin asıl gerçekleştiği tahyîlî mânalar, genelde nazm teorisinde, özelde ise "alma/ahz" yani metinlerarasılık meselesi kapsamında yer alan mânalardır. Âmidî tarafından atıfta bulunulan ve serikanın asıl olarak gerçekleştiğini ileri sürdüğü özgün/buluşsal (الْبَدِيعُ الْمُخْتَرُ) anlamlar, Cürcânî'de tahyîlî/hayalî⁸⁸ veya öznel anlam ifadesiyle yer bulur. Cürcânî'ye göre asıl serika veya dolaylı olarak da metinlerarasılık, özgün yetkinlikle nazmedildiği takdirde bu hayalî mânalarda gerçekleşmektedir. Bu mânalar, hakkında doğru ve ispatlanmış kabul olmayan, ancak işitildiğinde hayranlık uyandıran ve sınırlandırılması imkânsız mânalardır. Öte yandan bu mânalar; farklı üstünlük dereceleri içeren, hakikat izlenimi uyandıracak derecede zekice kullanılan ve doğruluk izlenimi verdiği ölçüde üstünlük kazanan türlerdir.⁸⁹ Ebû Temmâm'ın şu şiiri bu bağlamda zikredilebilir:

لَا تُتَكْرِي عَطَلَّ الْكِرِيرِ مِنَ الْغَيْتَى فَالسَّيْلُ حَرْبٌ لِمَكَانِ الْعَالِي

*Cömert kimselerin fakirliğine şaşırma, nitekim sel suları yüksek yerlere ulaşamaz.*⁹⁰

Bu beyitte Ebû Temmâm **tahyîlî/hayalî** benzetme yapmış, cömert kimseyi kadri yüce olmakla vasıflandırırken zenginliği de yağmur ve sağladığı yararlarla eş değer tutmuştur. Burada şair zenginliği yağmura, zengin kimsenin ihsanda bulun-

85 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 340.

86 Geniş bilgi için bk. Abdülmuttalib, *Kazâyâ'l-hadâse*.

87 Abdülmuttalib, *Kazâyâ'l-hadâse*, 178.

88 Tahyîlî mânalar: akılla ilişkisi bulunmayan, daha çok hayale dayanan ve şairden şaire farklılık gösteren mânalardır. Cürcânî'den önce bu mânalar hususi olarak zikredilmiştir. İntihalin söz konusu olduğu meseleler bu tür mânalarda gerçekleşmektedir. Çünkü bu mânalar tespiti zor olan ve her şairde hayal ve duyguları oranınca özgünlük göstermektedir. Dolayısıyla başta şair olmak üzere şiirlerinin inşasında özgünlüklerini ve sanatlarını bu mânalar üzerinden aktarabilmektedir. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, çev. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 312.

89 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 267.

90 Menâhicü Câmî'atü'l-Medinetü'l-Âlemiyye, *el-Belâga el-beyân vel-bedî'* (Mâlezya: Câmî'atü'l-Medinetü'l-Âlemiyye, ts.), 98-99; Ebû Temmâm et-Tâî, *Dîvân*, thk. el-Hatib et-Tebrîzî (Beyrut: Dârü'l-Küttâb el-'Arabî, 1994), 2/38; Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 276.

ması sonucu malının akıp gitmesini ise sele benzetmiştir.⁹¹ Şair, yüksek yerlerden suyun akıp gittiği gibi zengin ve cömert kimsede de para ve mal birikmediğini/ kalmadığını vurgulamak istemiştir. Burada suyun akıcılık özelliği tasvir edilerek kerem sahibi kimsenin cömertliği tahyil edilmiştir. Oysaki insanlarda, zenginlikte ve yücelikte böylesi bir vasıf söz konusu değildir.⁹² Buna benzer bir örnek de Ebû Temmâm'ın şu beytidir:

لَرَمُوا مَرْكَزَ التَّدَى وَدَرَاهُ
وَعَدَّتْنَا عَنْ مِثْلِ ذَلِكَ الْعَوَادِي
غَيْرَ أَنَّ الرُّقَى إِلَى سَبَلِ الْأَدُوِّ
إِءِ آدَى وَالْحَظُّ حَظُّ الْوَهَادِ

*Onlar cömertlikten hiç ayrılmadılar, bizim ise başımızdan talihsizlik ve musibetler hiç eksik olmadı. Her ne kadar yağın yağmur dorukların nasibi sayılsa da her daim asıl sebeplenen vadilerdir.*⁹³

Bu şiirde şair, fiziki olarak memdûhuna daha yakın olduğu hâlde ondan ihсан elde edememeyi kastetmektedir. Tepeler yağmura daha yakın olduğu halde onun nimetlerinden vadilerin daha fazla nasiplenmesini de kendi durumuna benzetmektedir. Ancak yağmur o tepeleri aşarak kendisine uzak olan vadilere doğru akar ve onlara karışır. Beyitlerde zikredilen hususlar, hayalî mânalar ile zikredilmiştir. Böyle bir üslup Cürcânî'deki metinsel etkileşime karşılık gelen kullanımları temsil etmektedir.⁹⁴

Şairler kimi zaman hayalî anlamları övgü (medih) ve yergi (zem) tasvirleri için kullanmışlardır. Bühterî'nin; ihtiyarlığın sevimsizliğini ve kusurunu, (ak düşmüş) beyaz renge benzeterek yaşlılığın getirdiği eksiklikleri yok sayması bu türe örnektir:

بَيَاضُ الْبَارِزِيِّ أَضْدَقُّ حُسْنًا
إِنْ تَأَمَّلْتَ مِنْ سَوَادِ الْغُرَابِ

*Şahinin beyaz rengi (ihtiyarlık) iyice düşünüldüğünde, karganın siyah renginden (gençlik) daha hoştur.*⁹⁵

Burada şair, ihtiyarlıktaki tek kusurun ve sevimsizliğin, ak düşmesi olduğunu kabul eder. O kusuru da beyitteki benzetme ile yok saymayı hedefler. Şöyle ki şair, şahinin beyaz rengini, karganın siyah renginden daha alımlı ve güzel görüldüğünü ileri sürer. Oysaki saça aklar düşmesi, sahibinde ihtiyarlığın kusurlarından birçoğunun bulunduğu işaret eden en temel emaredir. Şahinin beyaz renginin hoşluğu da yırtıcılığı ve kuşların efendisi olma niteliğinden kaynaklanır. Şayet şahin bu niteliğini kaybederse beyazlığının bir anlamı kalmayacaktır. O vakit şairin

91 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 267.

92 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 2017, 318.

93 İzzeddin el-ezdi el-Muhallebi, *el-Me'âhiz 'alâ şurrâhi divâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî* (Riyâd: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 2003), 2/166; Ebû Temmâm, *Divân*, 1905, 76.

94 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 2017, 328.

95 Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Tahsinü'l-kabîh ve takbîhü'l-hasen* (Bayrut: Dârül-Erkam b. Ebî Erkam, ts.), 40; Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 268.

de teşbihi, anlamını yitirecektir. Görüldüğü gibi şair, pek çok hayalî mâna kullanarak ihtiyarlığın kusuru olarak görülen ak rengi sevimli kılmaya çalışmıştır.⁹⁶

Yukarıdaki beyitlerdeki hayalî anlamlar, metinlerarasılık için gerekli olan biçim ve içerik özgünlüğünü kapsamaktadır.⁹⁷ Alıntılanan benzetmelerin birçok örneği bulunmasına rağmen, zikredilen beyitlerdeki sanatsal ifadeler ve benzetmedeki hayalî unsurlar, üstün bir beceri ve maharete işaret etmektedir. Böylelikle metinlerarasılık kapsamında değerlendirilip serikadan uzaklaşmaktadır. Bu **tahyili/hayalî** olarak inşa edilen mânalar, ilk bakışta mantığa uygun değilmiş gibi görünmesine rağmen şair tarafından, bir illet aracılığıyla ve tahyil yoluyla akla uygun hale getirilmiştir. Her ne kadar şair bu illeti benimsese de bu onun sahih/gerçek olduğu anlamına gelmez. Ayrıca şairin ortaya koyduğu hayalî mânayı, akli bir dile dayandırması şartı koşulmaz.

Tahyili/hayalî mânalardaki serika türlerinden bir diğeri de illeti zikredilmeyen yargılardır. Bu yargılar, şairin maksadı salt kendinden öncekilere benzemek olmadığı halde okuyup unuttuğunu düşündüğü şeylerin, dolaylı ilişkilerle yeni metne tekrar yansımalarıdır.⁹⁸ Burada, yapılan teşbih ve istiareler daha önce hiç duyulmamış, görülmemiş ve akla dahi getirilmemiş gibi yansıtılır.⁹⁹ Örneğin bir şairin, övdüğü kişinin ahlaki yüceliğini ortaya koymak maksadıyla, genellikle somut anlamda kullanılan “yükselme” kelimesine soyut bir mâna vermesidir.¹⁰⁰ Ebû Temmâm’ın aşağıdaki beyti bu konuda örnek bir kullanım olarak zikredilmektedir:

وَيَصْعَدُ حَتَّى يَطْنَ الْجُوهُولُ   بَانَ لَهُ حَاجَةٌ فِي السَّمَاءِ

Öyle çok yükseliyor ki cahil kimse onun gökyüzünde bir haceti olduğunu sanıyor.¹⁰¹

Burada Ebû Temmâm’ın maksadı, daha önceki teşbih yöntemlerini unutturup yok sayarak methettiği kimsenin -somut olarak algılanabilecek mekânsal bir yükselme olan- göğe yükselmesini ifade etmektir. Bu beyti değerli kılan, şairin böyle bir üslup benimsemesidir.¹⁰² Böylece şair, methettiği kişinin -aksi düşünülemez şekilde- yüksek niteliklere ve şerefli makamlara yükseldiğini ifade etmek istemiştir.¹⁰³ Böylelikle şair, daha önce kullanılmış olan sanatsal yöntemleri son derece ustalıkla ele almıştır. Ayrıca alıntılardığı bu cümleleri kendine has bir öznelikle sanki daha önce hiç kurulmamış, duyulmamış ve akla dahi getirilmemiş

96 Cürçânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 268-269.

97 Muhammed, “et-Tenâs”, 80.

98 Muhammed Miftâh, *Tahlilü'l-hitâbi's-şîrî (istiraticiyeti't-tenâs)* (Beirut: ed-Dârü'l-Baydâ', 1992), 129-130.

99 Cürçânî, *Esrârü'l-belâga*, 2017, 359.

100 Cürçânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 302.

101 Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürçânî, *Esrârü'l-belâga fî 'ilmi'l-beyân*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 302; Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/200.

102 Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm* (Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 1/385.

103 Müeyyidü'l-Ulvî, *et-Tirâz*, 1/123.

hissi uyandıran bir yenilikle biçimlendirmiştir.¹⁰⁴ Cürcânî bu tür yeni biçimlendirmelere olumlu yaklaşmış, bunları serika olarak adlandırmadığı gibi sanatsal bir üstünlük ve maharet olarak nitelemiştir.¹⁰⁵

4.2. Cürcânî'nin Serikayı Reddettiği Ortak Anlamlar

Cürcânî'nin, serikanın gerçekleşmediği ortak mânalar ile özgün bir üslupla nazmedilerek yeniden ele alınan (serikanın gerçekleştiği) özel mânalar arasındaki farkı vurgulaması serikayı sınırlı bir kapsamda kabul ettiğini göstermektedir. Ona göre, ortak ve alışlagelmiş anlamlarda da serikadan söz edilebilecek oldukça kısıtlı bir alan bulunmaktadır. Şöyle ki bir şair ortak mânaları alıp kendine özgü bir nazmla; o mânayı özel kılacak kinaye, istiare vb. sanatlarla yeniden biçimlendirirse artık o mâna, ortak mâna kapsamından çıkmaktadır. Dolayısıyla Cürcânî'ye göre, ortak mânalardan yola çıkan bir şairin nazmettiği özgün mânaları, sonradan gelen bir şairin aynen veya kısmen alıntılanmasına serika hükmü verilir.¹⁰⁶ İbnü'l-Âmidî'nin şu beyti, muhatabı güneşe benzetme konusunda ortak mânadan uzaklaşmanın ve metinsel ilişkilerin bir örneği olarak görülmektedir:

فَامَتْ تُظَلِّلِي مِنَ الشَّمْسِ   نَفْسَ أَعَزَّ عَلَيَّ مِنْ نَفْسِي
فَامَتْ تُظَلِّلِي وَمِنْ عَجَبٍ   شَمْسٌ تُظَلِّلِي مِنَ الشَّمْسِ

*Kendimden bile daha değerli biri beni güneşten gölgeliyor, beni gölgelendirmesine gölgelendiriyor ancak ilginçtir ki beni güneşten gölgelendiren de bir güneştir!*¹⁰⁷

Bu beyitlerde şair, belâgat sanatlarını daha önce kullanılmamış bir tarzda kullanmaktadır. Burada şairin, övdüğü kişinin bizzat hakiki güneş olduğunu iddia etmesi, -bilindik örneklerden farklı olarak- benzetmeye özgünlük kazandırmıştır.¹⁰⁸ Benzer bir örnek olarak Mütenebbî'nin şu beyitlerini zikretmek mümkündür:

كَتَبْتُ حَوْلَ دِيَارِهِمْ لَمَّا بَدَتْ   مِنْهَا الشَّمْسُ وَكَيْسَ فِيهَا الْمَشْرِقُ

*Diyarları doğuda olmadığı hâlde orada güneşin doğduğunu görünce büyülenip, etrafında taaccüple tekbir getirdim.*¹⁰⁹

Övülen kimselerin güneşe benzetilmesi alışıldık bir durumdur. Şair, buradan yola çıkarak memduhun diyarı batıda olmasına rağmen, onların güzelliklerini güneşin doğuşuna benzetir.¹¹⁰ Güneşin doğudan başka bir yönde doğuşuna tanıklık ettiği için dehşete düştüğünü söylemesi de öncekilerden farklı bir benzetme şeklidir.

104 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 302.

105 Cürcânî'de serika ile ilgili geniş bilgi için bkz. Seller, *Şiirde İntihal*, 190-096.

106 Beriki, *Nazariyyetü't-tenâs*, 278.

107 'Avnî, *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâga* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezhariyyeti li't-Türâs, ts.), 3/230; Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, 1959, 303.

108 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga fi 'ilmi'l-beyân*, 217-218.

109 Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, *Divân* (Beirut: Dârü Beyrut, 1983), 29.

110 ed-Dabbi İbn Vekî, *Kitâbü'l-Münsif li's-sârik ve'l-mesrûk minhü* (Bengâzi: Câmî'at Kât Yûnis, 1994), 277.

Böylelikle şair; serikadan uzaklaşmış, hoş ve özgün bir metinlerarası örneği sunmuştur.¹¹¹

Kendilerinden önce zikredilmiş şiirlerle mâna ortaklığı bulunması, zikri geçen son iki beyti serika kategorisine sokmamaktadır. Çünkü burada teşbih her ne kadar ortak olsa da şairi serikadan kurtaran husus, bu teşbihin kendinden öncekilerden farklı özgün bir sanatsal betimlemeyle ifade edilmişidir. Cürcânî'nin bu kurama olumlu yaklaşmasının en temel sebebi, şairlerin geçmiş örneklerden istifade ederek yeni anlamlar üretebilme ve yaratıcılık çemberini genişletebilme imkânı elde edebilmeleridir. Nitekim var olan mânaları alıp yeni biçimlerde üretememek ve güncel deneyimlerle bağdaştıramamak, şairlerin yaratıcılık çemberini daraltmaktadır.¹¹² Bu nedenle hem Âmidî hem de Cürcânî öznel anlamlar ortaya koymanın ve onları yenilikçi ve sanatsal bir tarzda formüle etmenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Ayrıca onlar bu mânaların önceden var olup olmadığının üstünlüğe bir etkisi olmadığını, üstünlüğün yalnızca alıntılamanın işçiliğindeki nazmda olduğunu vurgulamışlardır. Çünkü onlara göre bu yetenek, altın külçesini bir başyapıtı çevirecek kadar maharet gerektirmektedir.¹¹³ Cürcânî'ye göre; nasıl ki altın veya gümüş biçimlendirilmedikçe kendi başlarına bir yüzük, bilezik veya başka bir tür mücevhere dönüşemiyorsa, metinler de farklı biçimlerde yeniden şekillendirilmedikçe sanatsal üstünlük kazanmamaktadır.¹¹⁴

“إِحْتِزَاءٌ” (ihtizâ') örnek alma, metinlerarasılık ile yakından ilişkili bir kavram olmakla beraber Cürcânî, serikayı ihtizâ' kavramından ayırır. Serika genel anlamda nakd ve belâgat ile ilgili iken ihtizâ' daha çok şiirin estetik boyutuyla ilgilidir. Bu açıdan ihtizâ', serikanın aksine her tür mânada gerçekleşmekte ve onun olumsuz algısına dâhil olmamaktadır. Cürcânî'ye göre ihtizâ', önceki metnin sonraki metni baskılamadığı veya sonraki metnin önceki metnin ayrıntılarında kaybolmadığı bir nazım biçimiyle gerçekleştirilen estetik bir var oluştur. Nitekim ona göre her metin, başka bir metnin özümsemesi ve dönüştürülmesidir.¹¹⁵ Bu düşünce, ihtizâ' kavramının değerlendirilmesine de etki etmiştir. Cürcânî'ye göre ihtizâ, edebî tenkitçi veya şairlerin şiire öykünme ve onu takdir etme terminolojisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu terim aynı zamanda şairin, şiirini ele alırken bir anlam ve amaç doğrultusunda belli bir şairin üslubunu benimseyerek kendi yapıtını ortaya koymasını ifade etmektedir.

Cürcânî'ye göre bazen sadece belirli bir kelime üzerinde görülen metinsel etkileşim, yapının tamamında gerçekleştirilen ilişkiye eşdeğer bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle Cürcânî, tüm bir metni kapsayan metinsel ilişki gibi tek

111 Cürcânî, *Esrârü'l-belâga fi 'ilmi'l-beyân*, 218.

112 Emzeyyân Sihâm, *Tetavvuru mustalahi'n-nakd dirâse nakdiyye tenâsiyye li-serikâti Ebi Temmâm* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Câmi'atü Vahrân, 2015), 250.

113 Ahmed Selim Gânim, *Tedâvülül-me'âni beyneş-şu'râ' kırâetün fi'n-nazariyyeti'n-nakdiyye* (Magrib: el-Merkezü's-Sekâfi'l-'Arabî, 2006), 89-90.

114 Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 1/488.

115 Şihâb, "Mustalahü's-serikât", 239.

bir kelimeyle kurulan metinlerarası ilişkilerin de metne aynı düzeyde üstünlük ve özgünlük kazandırılabilceği görüşündedir. Ebû Temmâm'ın şu iki farklı şiir beytinde "جِسْرٌ" (cisir) kelimesi kullanmaktadır:

لَا يَطْمَعُ الْمَرْءُ أَنْ يَجْتَازَ لُجَّتَهُ بِالْقَوْلِ مَا لَمْ يَكُنْ جِسْرًا لَهُ الْعَمَلُ

*Kişi, ameli ona köprü olmadıkça sadece söz ile derin karanlıklardan karşıya geçmeyi umamaz.*¹¹⁶

بَصُرْتُ بِالرَّاحَةِ الْعُظْمَى فَلَمْ تَرَهَا تَأْتِي إِلَّا عَلَى جِسْرٍ مِنَ التَّعَبِ

*Büyük rahatlığa kavuşmanın, meşakkat köprüsünden başka bir yolu olmadığını bizzat gördün.*¹¹⁷

Bu bağlamda Râbî'a er-Rakiy ise aynı kelimeyi şu şekilde kullanmaktadır:

قَوْلِي نَعْمَ وَنَعْمَ إِنَّ قُلْتِ وَاجِبُهُ قَالَتْ عَسَى وَعَسَى جِسْرٌ إِلَى نَعْمٍ

*"Evet" demesini umdum! Eğer evet dersen yapmak zorundasın. Lakin o "belki" dedi. Olsun! "Belki", "Evet" in köprüsüdür.*¹¹⁸

Yukarıdaki beyitleri kıyaslayan Cürcânî, ikinci beytin birincisinde olmayan bir güzellik taşıdığını; üçüncüsünün ise nezaket, çekicilik,¹¹⁹ yetkinlik ve özgünlük derecesinin, her ikisinden daha üstün olduğunu belirtir. Ayrıca Cürcânî, lafızları güzel ve geliştirilmiş beyitlerin, üstünlüğe daha lâyık olduğunu belirtir.¹²⁰ Burada her beytin farklı bir mânaya sahip olması, metinlerarasındaki karşılıklı etkileşimi yansıtmaktadır. Dolayısıyla yapılan alıntılar onları serika kategorisine sokmamış, bilakis sanatsal bir üstünlük kazanmalarını sağlamıştır.¹²¹

Cürcânî, şiirlerdeki mâna etkileşimlerine işaret etmektedir. Örneğin Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604 [?])'nin;

إِذَا مَاغَزُوا بِالْجَيْشِ حَلَقَ فَوْقَهُمْ عَصَائِبُ طَيْرٍ تَهْتَدِي بِعَصَائِبِ

جَوَانِحَ قَدْ أُيِّقُوا أَنْ قَبِيلَهُ إِذَا مَا لَتَقَى الْجَمْعَانَ أَوَّلُ غَالِبِ

*"Ordusuyla savaşa çıkınca kuş sürüleri üzerlerinde art arda süzülür. (Kuşlar) Kesinlikle emindir ki ordular karşılaştığında galip gelecek olan onun ordusudur."*¹²² beytini alıntılararak metinsel etkileşim sağlayan Ebû Nüvâs, yukarıdaki beytin anlamından yararlanarak şu yeni beyti oluşturmuştur:

116 Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, çev. Osman Güman (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 90; Ebû Temmâm, *Divân*, 1994, 2/5.

117 Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 2008, 79; Ebû Temmâm, *Divân*, 1905, 228.

118 Ahmed Matlûb er-Rifâ'î, *Esâlib belâgiyye el-fasâha el-belâga el-me'âni* (Kuveyt: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1980), 34.

119 Rifâ'î, *Esâlib belâgiyye*, 34.

120 Rifâ'î, *Esâlib belâgiyye*, 34.

121 Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 1992, 1/78-79.

122 Alî Mustafa Alî Subh, *es-Sûratü'l-edebiyye târih ve nakd* (Kahire: Dârü lhyai'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), 77; Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Divân*, thk. 'Abbâs Abdüssâtir (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Ilmiyye, 1996), 42-43.

*Kuşlar, öldürülen düşmanların cesetleriyle doyacaklarına emin oldukları için, onun erkenden sefere çıkışını beklerler.*¹²³

Ebû Nüvâs'a, Nâbiga'nın zikri geçen kasidesi kastedilerek "ona bir şey bırakmadın" dediğinde Ebû Nüvâs'ın "*Sus! Mânayı usta ve mahir bir biçimde ilk kullanan kişi o olabilir. Ben de onun izinden gitmekten gocunmadığım gibi ondan aşağı da kalmam.*"¹²⁴ şeklinde cevap vermesi, özgün bir biçimde yapılan alıntının olumsuzluktan ziyade üstünlük sağladığını vurgulamaktadır. Burada Cürçânî, Ebû Nüvâs'ın sözünü açık bir delil olarak kullanmakta ve her anlamın özel bir yöntem izlenerek birden fazla biçimde sunulabileceğini belirtmektedir.¹²⁵ Ebû Nüvâs'ın sözündeki özgünlük, Nâbiga'nın şiirindeki mânayı ilk formundan başka bir forma aktarmasıdır.

Cürçânî yukarıda aktarılan iki beyti, konumuna göre şu şekilde değerlendirilmektedir: İki şey, tür bakımından ortak; özellik ve nitelik bakımından ise farklı olabilir. Mesela yüzük, küpe ve bilezik gibi mücevher türleri, tür olarak ortaktır; ancak işçilik, desen ve işleniş biçimleri açısından farklılık gösterir.¹²⁶ Bu iki beytin birleştiği asıl mâna; övülen şahsın, savaştığında mutlaka zafer kazanacağını kuşların bilmeleri iken yan anlam, kuşların yemek konusundaki açgözlü davranışlarıdır.¹²⁷ Nâbiga, beytinde asıl mânayı hedefleyerek açık bir biçimde ifade etmişken Ebû Nüvâs, yan anlamı önceleyerek açık bir biçimde ifade etmiştir.¹²⁸

Özetle Cürçânî, mânayı; akli ve hayalî, lafzî da yalın ve betimlenen olarak ikiye ayırır. O, akli mânanın, zahiri bir müşterek olduğunu ve üzerinde herhangi bir biçim veya sanatsal değişiklik yapılmadığı sürece hakkında üstünlük mukayesesinin yapılmasının doğru olmadığını vurgular. Mâna, her ne kadar önceden zikredilmiş ve tedavülde olsa da bu durum, şairin zihninde bulunan çok sayıda şiirin, soyut fikirlerin, duyguların ve deneyimlerin birleşmesinden kaynaklanan dinamizmin bir sonucudur. Böylelikle yeni bir söz dizimine tabi olan mânaların biçimi farklılaşır ve sanatsal olarak öznelleşir. Burada şair, sıradan bir anlamı alıp adeta bir zanaatkârın yüzük, küpe ve diğer mücevher türlerinin yapımında sergilediği ustalığı eserine işlemiş ve anlamı öznel kılmıştır.¹²⁹

Cürçânî her ne kadar serika ile alakalı belâgat örneklerini daha ziyade *Esrarü'l-belâga'* da, nazm teorisi ile alakalı olanları ise *Delâilü'l-i'câz'* da incelese¹³⁰ de keli-

123 Ali Subh, *es-Sûratü'l-edebiyye*, 77.

124 Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 1/502.

125 Abdülmuttalib, *kadâyâ'l-hadâse*, 178.

126 Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 1/507.

127 Abdülkâhir b. 'Umer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb fi lübbi lübâbi lisâni'l-Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 4/290.

128 Ali Subh, *es-Sûratü'l-edebiyye*, 78.

129 Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 1/481.

130 Bu noktada Cürçânî'nin *Delâilü'l-i'câz'* da bir nazm savunusu yaptığı da iddia edilmiştir. Bk. Ahmed Ebû Zeyd, *Mukaddime fi usûli'l-fikriyye li'l-belâga' i'câzi'l-Kur'ân* (Ribat: Dârü'l-Emân, 1409-1989), 4; Recep Yartaşı, "Abdülkâhir el-Cürçânî'nin Nefsi Kalam Savunusu ve Mu'tezili Metot Eleştirisi", *Tevilat* 3/1 (2022), 81.

meler arasındaki ilişkileri ve bunların anlamı belirleme üzerindeki etkilerini bahsi geçen her iki eserde de ele almıştır.¹³¹ Abdülkâhir el-Cürçânî'nin nazm teorisi, önceden serika kapsamında değerlendirilen lafız ve mânâ ikiliğini de ortadan kaldırmıştır.¹³² Çünkü Cürçânî'ye göre metin ne mânâdan bağımsız, yalnızca lafızdan ibarettir; ne de lafızdan bağımsız mânâdan ibarettir. Ona göre mânâlar, lafızlar arasında var olan ilişkilerin sonucundan başka bir şey değildir.¹³³ Bu nedenle Cürçânî, serikayı kelime ve anlam hırsızlığı olarak görenleri şiddetle eleştirmektedir. Ona göre; akıl sahibi bir kimse, serikayı mânâ veya lafız çalma olarak görmemelidir. Çünkü Cürçânî'ye göre, kim çıplak bir mânâyı alıp onu kendi lafızlarıyla yeniden giydirirse, bu durumda o mânâya sahip olma hakkı daha çok onun olur.¹³⁴ Böylelikle Cürçânî ile metinlerarası alıntılama, geleneksel edebî niteliğinden ve menfi bakış açısından sıyrılıp metnin inşası ve devamı için sanatsal bir gereklilik halini almıştır.

5. Abdülkâhir el-Cürçânî'den Sonra Serika

Klasik dönem münekkitlerinden İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073), İbn Tabâtabâ, İbn Reşîk (ö. 456/1064) ve Cürçânî gibi birçok eleştirmen, modern dönemdeki metinlerarasılık terimine delâlet eden serika kavramına temas etmiş ve bu kuramı serikât-ı şî'riyye ismiyle ayrı bir kategoride ele almıştır. Cürçânî'den sonra ise İbnü'l-Esîr'in (ö. 637/1239) şahsi çabaları¹³⁵ dışında bu kurama herhangi bir yenilik getiren olmamıştır. Cürçânî'den sonra konuyu ele alanlar olmuşsa da var olan bilgi ve örnekleri zikretmekten öteye geçememişlerdir.¹³⁶

Cürçânî'den sonra serikanın karşılığı olarak görülebilecek pek çok terime yer verilmiştir. Ancak bu terimler iki farklı kategoride ele alınmıştır. Bunlardan ilki metinsel etkileşim bağlamında olumsuz olarak algılanan, İbnü'l-Esîr'deki "el-igâra" (yağmalama),¹³⁷ Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338)'deki "el-muvârede" (nakletmek)¹³⁸ terimlerine ek olarak "intihal", "ihtidâm" ve "gasb" gibi kavramlardır.¹³⁹ Bu terimler, bir metnin başka bir metindeki haksız varlığını ifade ettiği için sadece hırsızlık olarak kabul edilmiştir. Bu noktada söz konusu terimler, Cürçânî'deki serika kavramıyla ayrılmaktadır.

İkinci kategorideki terimler ise İbn Ebü'l-İsba'da (ö. 654/1256) "hüsnü'l-ittibâ" (izinden yürüme),¹⁴⁰ Fahrüddîn er-Râzî'de (ö. 606/1210) "iktibâs" (alıntı) ve

131 Hallâvî, "Mefhûmü's-serikatî's-şî'riyye", 30.

132 Recep Yartaşı, "Abdülkâhir el-Cürçânî'nin İ'câz Anlayışı -Belâgat-Kelam Etkileşimi Çerçevesinde-", *Abdülkâhir el-Cürçânî'nin Dil ve Edebiyat Anlayışı*, ed. İsa Güceyüz (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 371.

133 Hallâvî, "Mefhûmü's-serikatî's-şî'riyye", 31.

134 Cürçânî, *Delâilü'l-İ'câz*, 2008, 398.

135 İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâir*, 103-108.

136 Abdüllatif Muhammed el-Harîrî, *es-Serikâtü's-şî'riyye beyne'l-Âmidî ve'l-Cürçânî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 18.

137 Diyâuddîn İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlibü fi nakdi kelâmî's-şâ'ir ve'l-kâtib*, thk. Mustafa Cevâd - Se'îd (Bağdâd: el-Mecme'ül-İlmi, 1956), 150.

138 Berîkî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 88.

139 Berîkî, *Nazariyyetü't-tenâs*, 72-81.

140 Zekiyyüddîn İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr fi sinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şeraf (el-Cumhûriyyetü'l-Arabîyyetü'l-Muttahide, ts.), 475.

“telmîh” (gönderme),¹⁴¹ Zemahşerî’de (ö. 538/1144) “tazmîn” (içerme),¹⁴² Üsâme b. Münkiz’de (ö. 584/1188) “ihtizâ” (örnek alma) ve “tazmîn”, Kalkaşendî’de (ö. 821/1418) ise “istişhâd” ve “tazmîn” (içerme)¹⁴³ olarak karşımıza çıkan terimlerdir. Bu terimler Cürçânî’deki gibi sanatsal özellik barındırmasa da önceki metne başvurmanın, sonraki metne olumsuz bir etki etmediğini ve sanatsal bir değer kazandırmadığını ifade eden terimlerdir. Cürçânî’de metinlerarasılığa karşılık gelen serika terimi, sanatsal üstünlük barındırması yönüyle yukarıda bahsi geçen iki kategorideki terimlerden ayrılmaktadır. Cürçânî’den sonra serika kavramını aynı şekilde ve müspet olarak değerlendiren bir başka görüşe rastlanılmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Uygulama bakımından asırlardır kullanılan metinlerarasılık terimi, günümüzde halen net bir tanıma kavuşmamıştır. Yaşanılan bu tanım karmaşasının temel sebebi, kuramın uygulama bakımından eskiye; teorik açıdan ise yeniye dayanmasından kaynaklıdır. Günümüzde postmodern dönemden daha kapsamlı bir alan bulan terimin klasik dönemde varlığı ve kullanım biçimleri göz ardı edilmemelidir.

Metinlerarası ilişkiler, klasik dönemdeki şiir değerlendirmelerinde yer almış ve eleştirmenler tarafından genellikle serikat-ı şîriyye terimiyle karşılanmıştır. Edebî tenkit ve belâgat âlimlerinin birçoğu konuyla alakalı müstakil eserler kaleme almıştır. Bu konu özellikle Âmidî ve Cürçânî gibi âlimlerin temel meseleleri arasındadır. Cürçânî *Delâilü'l-icâz* ve *Esrârü'l-belâga* adlı eserlerinde şiirle alakalı meseleleri detaylı olarak incelemiştir. O, bu meseleyi mâna bakımından, aklî ve tahyilî olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Aklî mânalar, her toplumda ve çağda karşılaşılan ve benimsenen mânalardır. Bu mânalar bizatihi değerli olmaları nedeniyle sanatsal müdahale gerektirmeyen, serikat-ı şîriyye kapsamına girmeyen ve tedavülde olan anlamlardır. Cürçânî’nin serikat-ı şîriyyenin gerçekleştirdiğini vurguladığı tahyilî mânalar ise hayalî ve sanatsal maharetlerle var olan mânalardır. Bunlar, bazen hakikatte bir karşılığı olmayan ve genel geçerliliği bulunmayan mânalardır. Ona göre bu tür serikaların tespiti kolay olmamakta, yüksek derecede ustalık ve edebî tecrübe gerektirmektedir. Bu nedenle hayalî mânalar Cürçânî’de önemli bir yer teşkil etmektedir. Onun, bu mânalara farklı bir değer vermesi ve birçok çeşidinden söz etmesi; hayalî bir illetle anlam kazanıyor olmasından dolayıdır. Bu bağlamda Cürçânî, serikanın kriterlerini belirlemiş ve gerçekleştirdiği durumları açıklamıştır. Ona göre, edebî eserlerde muhdes şairlerin kadîm şairlerin şiirlerinden alıntılamaı ya anlamda ya da anlamı ifade ediş biçimi-

141 Ebû Abdillâh Fahrüddin er-Râzi, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-icâz. Kur’ân-ı Kerîm*, thk. Bekrî Emîn (Bayrut: Dârü'l-İlm il’l-Melâyin, 1985), 288.

142 Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf’an hakâiki gavâmidit-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil* (Kahire: Matba’atü'l-İstikâme, 1365), 2/469.

143 Şihâbüddin el-Kalkaşendî, *Subhu’l-aşâ fi sinâ’ti’l-inşâ’* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-‘Arabî, ts.), 1/234.

minde gerçekleşir. Umumi olan ve ortak mânalarda gerçekleşen metinlerarasılıktan kasıt, herkes tarafından kullanılan ve tedavülde olan anlamlardır. Methedilen kişinin cesaretle, cömertlikle, güzellikle, zekâyyla veya bunun gibi genel anlamlarla nitelenmesi bu durumun örneğidir. Cürcânî bunları menfi anlamdaki serikaya dâhil etmemekle birlikte sanatsal yapıtların devamı adına bu tür alıntılamanın gerekliliğini öne sürmektedir. Cürcânî'deki serika teriminin modern dönemdeki metinlerarasılık kavramına karşılık geldiği ve onun ele aldığı meselelerin konuyla ilgili bugünkü tartışmalara zemin hazırladığı söylenebilir. Onun, genel anlamları ve ifade biçimlerini serika olarak değerlendirmemesi de bu hususa işaret etmektedir. Ayrıca o, hayalî anlamlarda da metinlerarası bir ilişkinin, sanatsal döngünün devamı adına zorunlu olduğunu ve özgün bir biçimde ifade edilmesi kaydıyla sanatsal bir üstünlük kazandıracağını belirtir. Cürcânî'nin, orijinallik taşıdığı takdirde alıntılamanın, serika sayılmaması gerektiğini belirtmesi ve serikaya karşı olumlu bir yaklaşım sergilemesi nedeniyle onun, serika terimini metinlerarasılık kavramına karşılık kullandığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla metinlerarası ilişkilerin köklerinin, klasik dönem tenkit eserlerinde önemli bir mesele olarak var olduğu ve farklı kavramlarla ele alındığı görülmektedir.

Sonuç olarak; makalede, yapılan araştırma ve incelemelerden hareketle Cürcânî'nin serika kavramıyla alakalı imge ve simge kullanımlarından hareketle bu terimin metinlerarasılık kavramıyla özdeştiği hususular hakkında bazı çıkarımında bulunulmuştur. Bu kapsamda modern dönem kuramcıları tarafından ortaya atılan metinlerarasılık gerek modern Arap edebiyatında gerekse Türk edebiyatında ilgi duyulan çalışma alanlarından. Buna karşılık Klasik Arap edebiyatında yer alan ve özellikle metinlerarasılığa karşılık gelen terminolojilerin yeteri kadar irdelenmediği, bu yönde çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Bu husuftaki çalışmaların yetersizliği terimin asıl kökenine inmeksizin modern dönemde ortaya atılan yöntemler çerçevesinde münhasır kalmaktadır. Bu doğrultuda bakir kalan bu alana yönelik yapılacak çalışmalar kuramın temeli hususunda ufuk açacak ve edebî literatür kapsamındaki kullanım perspektifini genişletecektir. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar kuramın varlığının ve kullanımının eskiye dayandığı örneklerle ortaya çıkması, kavramın genel çerçevesine ve sınırlarına ışık tutma bakımından yarar sağlayacaktır.

Kaynakça

- 'Abbâs, İhsân. *Târîhu'n-nakdi'l-'Arabî 'inde'l-'Arab*. Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1971.
- Abdülmuttalib, Muhammed. *Kazâyâ'l-hadâse 'inde Abdülkâhir el-Cürcânî*. Lonjman: eş-Şeriketü'l-Mısıriyyeti'l-'Âlemiyye, 1995.
- 'Advânî, Mu'ceb b. Se'îd. "Rihletü't-tenâs ilâ'n-nakdi'l-'Arabıyyi'l-kadîm". *en-Nâdî'l-Edebi's-Sekâfi* 44/11 (2002), 743-784.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Alî Subh, Alî Mustafa. *es-Sûratü'l-edebiyye târih ve nakd*. Kahire: Dârü İhyai'l-Kütübî'l-'Arabıyye, ts.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Âmidî, Ebü'l-Kâsım. *el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî*. Bayrut: Dârü'l-Ma'ârif, 1994.
- Ann Dosey, Reinhart Peter. *Tekmiletü'l-me'âcim el-'Arabıyye*. Irak: Vizâratü's-Sakâfa ve'l-İlâm, 2000.
- 'Askerî, Ebü Hilâl. *Kitâbü's-sınâ'ateyn el-kitâbe ve-ş-şî'r*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- 'Avnî, Hâmid. *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâga*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezhariyyeti li't-Türâs, ts.
- 'Azzâm, Muhammed. *en-Nassü'l-gâib tecelliyâtü't-tenâs fiş-şî'ri'l-'Arabî*. Dımaşk: İttihâdü'l-Kitâbî'l-'Arab, 2001.
- Bağdâdî, Abdülkâhir b. 'Umer. *Hizânetü'l-edebe fi lübbi lübâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hânî, 1997.
- Ba'lı, Muhammed b. ebi'l-Feth b. Ebi'l-Fadl, vd. *el-Mutlî'ü 'lâ'l-elfâzi'l-mükni*. Cidde: Mektbetü's-Sevâdî li't-Tevzî', 2003.
- Behâuddîn es-Subkî, Ahmed. *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi telhisi'l-efrâh*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2003.
- Berikî, Fâtıme Abdürrahmân. *Nazariyyetü't-tenâs fi'n-nakdi'l-'Arabıyyi'l-kadîm*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, 2003.
- Buhayrî, Se'îd. *er-Rivâya ve't-türâsü's-serdî*. Bayrut: el-Merkezü's-Sekâfi'l-'Arabî, 1992.
- Cevherî, Ebü Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabıyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr 'Attâr. Beyrut: Dârü'l-Malâyîn, 1987.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilü'l-i'câz*. çev. Osman Güman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilü'l-i'câz*. çev. Osman Güman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilü'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'âni*. thk. Mahmud Şâkir. Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1992.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrâru'l-belâga*. Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1959.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrârü'l-belâga*. çev. Zekeriya Çelik. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrârü'l-belâga fi 'ilmi'l-beyân*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Bayrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

- Cürcânî, Ebû'l-Hasen el-Kâdî. *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmih*. thk. Alî Muhammed el-Bicâvî - Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dârü lhyai'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1945.
- Desûkî, Muhammed b. 'Arafe. *Haşiyetü'd-Desûkî 'alâ Muhtasari'l-me'ânî li-Se'düddî et-Teftazânî*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Şihâb, Râmî. "Mustalahu's-serikâti'l-edebiyeti ve't-tenâs". *Mecelletü'n-Nadî'l-Edebî's-Sekâfî* 16/64 (2008), 227-251.
- Ebû Zeyd, Ahmed. *Mukaddime fi usûli'l-fikriyye li'l-belâga i'câzi'l-Kur'ân*. Ribat: Dârü'l-Emân, 1409/1989.
- Enbârî, Ebû Bekir. *Şerhu'l-kasâidi's-seb'it-tivâli'l-câhiliyye*. thk. Abdüsselâm Harun. Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, ts.
- Enbârî, Ebû Bekr. *ez-Zâhir fi me'ânî kelimâti'n-nâs*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Gânîm, Ahmed Selîm. *Tedâvülü'l-me'ânî beyne's-şu'râ' kırâetün fi'n-nazariyyâti'n-nakdiyye*. Magrib: el-Merkezü's-Sekâfî'l-'Arabî, 2006.
- Hallâvî, Nâsir. "Mefhûmü's-serikâti's-şî'riyye ve tatavvuruhi fi kitâbî'n-nakdî ve'l-belâgî 'inde'l-'Arab". *Mecelletü Dârü's-Şü'ûni'l-'Arabiyye* 26/1 (1998), 28-35.
- Harîrî, Abdüllatif Muhammed. *es-Serikâtü's-şî'riyye beyne'l-Âmidî ve'l-Cürcânî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1995.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhirü'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Misriyye, ts.
- Himyerî, Ebû Saîd. *Şemsü'l-ulûm ve devâ'ü kelâmî'l-'Arabi mine'l-külüm*. thk. Hüseyin b. Abdillâh el-'Amrî vd. Beyrut: Dârü'l-Fikr el-Mu'âsir, 1999.
- İbn Ebû'l-İsba, Zekiyyüddîn. *Tahrîrüt-Tahbîr fi sinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyânî i'câzi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Şeraf. el-Cumhûriyyeti'l-'Arabiyyeti'l-Muttahide, ts.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. zekeriyyâ el-Kazvîni. *Mu'cemü makâyisi'l-luga* thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Dimâşk: Dârü'l-Fikr, 1979.
- İbn Kuteybe, ed-Dîneverî. *eş-Şî'r ve's-şu'arâ'*. Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1964.
- İbn Manzûr, Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. Bayrut: Dârü Sâdir, 1994.
- el-Hafâcî, İbn Sinân. *Sirrü'l-fesâha*. Bayrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1982.
- İbn Tabâtabâ, Ebû Sa'îd Abdülmelik. *İyarü's-şî'r*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1956.
- İbn Vekî', ed-Dabbî. *Kitâbü'l-Münşif li's-sârik ve'l-mesrûk minhü*. Bingâzî: Câmî'at Kât Yûnis, 1994.
- İbnü'l-Esir, Diyâuddîn. *Kifâyetü't-tâlib fi nakdi kelâmî's-şâ'ir ve'l-kâtib*. thk. Mustafa Cevâd - Se'îd. Bağdâd: el-Mecme'ü'l-'İlmî, 1956.
- İbnü'l-Esir, Diyâuddîn. *el-Meselü's-sagîr fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Hüfî - Bedevî Tabâne. Kahire: el-Fucâle, 1962.
- İbnü'l-Esir, Diyâuddîn. *el-Meselü's-sâir fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Hüfî - Tabâne Bedevî. Kahire: Dârü Nahdati Mısır, ts.
- İbnü'l-Mu'tez, el-Abbâsî. *Tabakâtü's-şu'arâ'*. thk. Abdüsettar Farrâc. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 2009.
- İlhâm Ebû Gazâl - Halîl Hamed, Alî. *Medhal ilâ 'ilmi lugati'n-nas tatbikât linazariyyet De Be-augrand ve Dressler*. Nablus: Dârü'l-Kütüb, 1992.

- Kalkaşendî, Şihâbüddîn. *Subhu'l-aşâ fi sinâ'ti'l-inşâ'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, ts.
- Kayravânî, İbn Reşîk. *el-Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1981.
- Kayravânî, İbn Reşîk. *Karâzatü'l-'edebe*. Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1926.
- Kindî, İmruülkays. *Divân*. Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, 2004.
- Menâhic Câmî'atü'l-Medînetü'l-Alemîyye. *el-Belâga el-beyân ve'l-bedî'*. Mâlezya: Câmî'atü'l-Medînetü'l-'Âlemîyye, ts.
- Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh. *el-Müvâşşah fi me'âhız el-'ulemâ' 'alâ's-şu'arâ'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1995.
- Miftâh, Muhammed. *Tahlîlü'l-hitâbi's-şî'rî (istiratîciyyeti't-tenâs)*. Beyrut: ed-Dârü'l-Beydâ', 1992.
- Muhallebî, 'izzeddîn el-ezdi. *el-Meâhız 'alâ şurrâhi divâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*. Riyâd: Merkez el-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâseti'l-İslâmîyye, 2003.
- Muhammed, Abdülmuttalip. "et-Tenâs 'inde Abdülkâhîr el-Cürçânî". *en-Nâdî'l-Edebî's-Sekâfî* 3/1 (1992), 49-98.
- Mustafa, Hedâra Muhammed. "el-Ab'âd en-nazariyye li kadiyyeti's-serikât ve tatbikâtihâ fî'n-nakdi'l-'Arabî". *el-Hey'etü'l-Mısıryye* 6/1,2 (1985), 124-136.
- Nesefî, Necmuddîn. *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fıkhîyye*. Bağdâd: el-Matba'tü'l-Âmira, 1311.
- Özay, Yeliz. "Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine". *Millî Folklor* 19/75 (2007), 164-173.
- Özdemir, Serkan. *Metinlerarasılık yöntemleri: Ömer Seyfettin'in hikayeleri*. İstanbul: Dün Bugün Yarı Yayınları, 2017.
- Özdoğan, M. Akif. "Klâsik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2005), 65-106.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn. *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-i'câz*. thk. Bekrî Emîn. Bayrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1985.
- Rifâ'î, Ahmed Matlûb. *Esâlib belâgiyye el-fesâha el-belâga el-me'ânî*. Kuveyt: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1980.
- Sa'îdî, Abdülmüte'âl. *Bugyetü'l-idâh li-Telhisü'l-Miftâh fi 'ulûmi'l-belâga*. Mektbetü'l-Âdâb, 2005.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhü'l-'ulûm*. Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1987.
- Se'âlibî, Ebu Mansûr. *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhü'l-hasen*. Bayrut: Dârü'l-Erkam b. Ebî Erkam, ts.
- Seller, Yusuf. *Şiirde İntihal Meselesi ve Arap Şiirine Yansımaları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
- Sihâm, Emzeyyân. *Tetavvürü mustalahı'n-nakd dirâse nakdiyye tenâsiyye liserikâti Ebi Temmâm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Câmî'atü Vahrân, 2015.
- Sûlî, Ebu Bekr Muhammed b. Yahyâ. *Ahbâru Ebî Temmâm*. Kahire: Lecnetü't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1937.

- Şahîn, Abdülhâlik. *Usûlü'l-ma'âyiri'n-nassıyye fi't-türâsi'l-nakdi ve'l-belâgî 'inde'l- Arab*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Küfe Üniversitesi, 2012.
- Tahrîşî, Muhammed. *Edevâtü'n-nas*. Dimaşk: İttihâdü'l-Küttâbi'l-'Arab, 2000.
- Tâî, Ebû Temmâm. *Dîvân*. 1905.
- Tâî, Ebû Temmâm. *Dîvân*. thk. el-Hatîb et-Tebrîzî. Beyrut: Dârü'l-Küttâb el-'Arabî, 1994.
- Tanrıkulu, Elif. *Dîvân Şiirindeki Mantiku't-Tayr Geleneğinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi, 2018.
- Terbiye, Nadîn. *et-Tenâs ve kirâetü'n-nassı'l-gâ'ibi fi şîri Halîl Hâvî: min nahri'r-Ramâd ilâ bayâdir'l-cû'*. Bayrut: Bîsân li'n-Naşr va't-Tavzî' va'l-İ'lâm, 2014.
- 'Ulvi, Yahyâ b. Hamze b. Alî b. İbrâhîm I-Hüseynî el-Mueyyid. *et-Tirâz li Esrarârü'l-belâgati ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'unsuriyye, 2002.
- Yartaşı, Recep. "Abdülkâhir el-Cürçânî'nin İ'câz Anlayışı -Belâgat-Kelam Etkileşimi Çerçevesinde-". *Abdülkâhir el-Cürçânî'nin Dil ve Edebiyat Anlayışı*. ed. İsa Güceyüz. 333-386. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Yartaşı, Recep. "Abdülkâhir el-Cürçânî'nin Nefsî Kelam Savunusu ve Mu'tezilî Metot Eleştirisi". *Tevilat* 3 / 1 (Haziran 2022): 73-93 .
- Yemenî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî. *Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*. thk. Hüseyin b. Abdillâh el-'Amrî vd. Beyrut: Dârü'l-Fıkr el-Mu'âsir, 1999.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz. "*Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*". 35 Cilt. Mısır: Dârü'l-Hidâye, ts.
- Zegabî, Ahmed. *et-Tanâs nazariyyen ve tatbikiyyen*. 'Ammân: Müesseset 'Amûn lin'neşr ve't-Tevzî', 2000.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidit-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. Kahire: Matba'atü'l-İstikâme, 1365.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh b. Ahmed. *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'*. Bayrut: Dârü İhyai't-Turâsi'l-'Arab, 2002.
- Zübyânî, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbiga. *Dîvân*. thk. 'Abbâs Abdüssâtir. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

